

The Role of International Arbitration in Maintaining World Peace and Security with an Emphasis on Non- State Actors

*Erfan Mirzazadeh*¹, *Seyyed Ghasem Zamani*^{2*}, *Mohsen Mohebi*³,
*Fathollah Rahimi*⁴

1. PhD student of International Law, Faculty of Humanities, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Email: erfanmirzazadeh@yahoo.com

2. Professor, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

*Corresponding Author: Email: zamani@atu.ac.ir

3. Associate Professor, Department of Public and International Law, Faculty of Law, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Email: sd.mohebi@gmail.com

4. Assistant Professor, Department of Public and International Law, Faculty of Humanities, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Email: Rahimi_law@yahoo.com

ABSTRACT

The role of international arbitration in maintaining world peace and security has been largely through the peaceful settlement of international disputes as well as the development of arbitration precedents regarding international law governing the settlement of international disputes. Today, the growing role of non-state actors as new subjects of international law has become increasingly important. In addition, international and non-governmental organizations have played a constructive role in the gradual development of international law. In this study, by examining some important international arbitration cases, we seek to answer the question of How the International Arbitration has been influential in resolving disputes between governments and non-governmental actors and non-governmental actors with each other, in maintaining world peace and

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2021.300643.1745

Received:
20 August 2021

Accepted:
12 October 2021

Published:
5 March 2024

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

security and in developing international law. After analyzing the practice of international arbitration, the author comes to the general conclusion that when diplomatic efforts to resolve disputes are fruitless, the best and most effective solution is to refer to arbitration. In fact, the arbitration can resolve the dispute at an early stage and prevent it from escalating into hostilities. Accordingly, at the end of this research, suggestions addressed to the diplomatic system are also presented.

Keywords: World Peace and Security, United Nations, International Arbitration, Prohibition of Use of Force, Peaceful Settlement of International Disputes.

Excerpted from the Ph.D. thesis entitled "The Role of International Arbitration in Maintaining World Peace and Security with an Emphasis on Non- State Actors ", Islamic Azad University, North Tehran Branch, Faculty of Humanities.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Acknowledgements: The authors would like to thank Dr. Seyyed Ghasem Zamani & Dr. Mohsen Mohebi for their Cooperation in Preparing and Writing this research.

Author contributions:

Erfan Mirzazadeh: Software, Formal analysis, Investigation, Resources, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Visualization.

Seyyed Ghasem Zamani: Conceptualization, Methodology, Validation, Formal analysis, Data Curation, Writing - Review & Editing, Supervision, Project administration.

Mohsen Mohebi: Conceptualization, Formal analysis, Resources, Data Curation, Writing - Review & Editing, Supervision.

Fathollah Rahimi: Conceptualization, Formal analysis, Resources, Data Curation, Writing - Review & Editing, Supervision.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Mirzazadeh, Erfan, Seyyed Ghasem Zamani, Mohsen Mohebi & Fathollah Rahimi. "The Role of International Arbitration in Maintaining World Peace and Security with an Emphasis on Non- State Actors" *Journal of Legal Research* 22, no. 56 (March 5, 2024): 7-47.

Extended Abstract

The most important goal of the UN Charter is securing the "collective security" of the state members through UN organs. According to article 24 of the UN Charter considers the member states confer on the Security Council primary responsibility for the maintenance of international peace and security, and agree that in carrying out its duties under this responsibility the Security Council acts on their behalf. However, the UN Charter provides other mechanisms for this purpose. Article 33 of the Charter provides that if international disputes endanger the international peace the parties shall, first, seek a solution by negotiation, enquiry, mediation, conciliation, arbitration, judicial settlement, resort to regional agencies or arrangements, or other peaceful means of their own choice. The Security Council shall, when it deems necessary, call upon the parties to settle their dispute by such means.

The role of international arbitration in maintaining world peace and security has been largely through the peaceful settlement of international disputes as well as the development of arbitration precedents regarding international law governing the settlement of international disputes. Today, the traditional approach of international law, which relies Westphalian sense, has evolved and the growing role of non-state actors as new subjects of international law has become increasingly important. The government is no longer the only actor of international law. In addition, international and non-governmental organizations have played a constructive role in the gradual development of international law. Today, international arbitration is not only limited to resolving disputes between governments, and private individuals also participate in the process of resolving disputes through international arbitration. In fact, due to the increase of investment treaties between governments and the increase of investment contracts between governments and private sectors in the fields related to energy and environment, sports and space activities, international arbitration is no longer limited to territorial and border disputes of governments. Private sectors cooperate and participate with governments due to their expertise and based on investment contracts in various fields such as energy, environment, commercial activities in space, and as a result of this cooperation, disputes may also occur. Due to the features of international arbitration, such as speed in handling, expertise and independence, the parties to disputes prefer to refer these disputes to arbitration for resolution. Today, international arbitration institutions as non-governmental actors play an important role in reducing tensions and resolving disputes peacefully. These institutions prevent them from turning into bigger disputes by handling and resolving a large number of disputes through conciliation between the parties or issuing an arbitration award.

Litigation by individuals against governments is a very important development in international law, in such a way that a private person can become a litigant against a sovereign state in an equal position. This proves that governments are no longer the only actors of international law, and as a result, international arbitration is not just between governments and has entered new fields. In this study, by examining some important international arbitration cases in the fields of border and territorial disputes and diplomatic and consular disputes, investment, sports, and also by addressing new issues such as commercial activities in space and also disputes caused by climate change, we seek to answer the question of How the International Arbitration has been influential in resolving disputes between governments and non-governmental actors and non-governmental actors with each other, in maintaining world peace and security and in developing international law. After analyzing the practice of international arbitration, the author comes to the general conclusion that when diplomatic efforts to resolve disputes are fruitless, the best and most effective solution is to refer to arbitration. In fact, the Arbitration as one of the tools of non-violent peace consolidation, can resolve the dispute at an early stage and prevent it from escalating into hostilities. Accordingly, at the end of this research, suggestions addressed to the diplomatic system are also presented.

نقش نهاد داوری بین‌المللی در حفظ صلح و امنیت جهانی با تأکید بر بازیگران غیردولتی

عرفان میرزازاده^۱، سید قاسم زمانی^۲، محسن محبی^۳، فتح‌الله رحیمی^۴

۱. دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل، دانشکده علوم انسانی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
erfanmirzazadeh@yahoo.com

۲. استاد، گروه حقوق عمومی و بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران؛ استاد مدعو دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران، ایران.
*نویسنده مسئول: zamani@atu.ac.ir

۳. دانشیار، گروه حقوق عمومی و بین‌الملل، دانشکده حقوق، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
sd.mohebi@gmail.com

۴. استادیار، گروه حقوق عمومی و بین‌الملل، دانشکده علوم انسانی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
Rahimif_law@yahoo.com

چکیده:

نقش داوری بین‌المللی در ایجاد و حفظ صلح و امنیت جهانی به طور عمده از طریق حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی و همچنین توسعه و پیشرفت روبه داوری ناظر به حقوق بین‌الملل، حاکم بر حل و فصل اختلافات بین‌المللی بوده است. امروزه نقش روزافزون بازیگران غیردولتی به‌عنوان تابعان جدید حقوق بین‌الملل بیش از پیش اهمیت یافته است. علاوه بر این، نهادهای بین‌المللی و غیردولتی نیز در تدوین و توسعه تدریجی حقوق بین‌الملل نقش سازنده‌ای را ایفا نموده و می‌کنند. در این پژوهش با بررسی برخی از داوری‌های بین‌المللی مهم در پی پاسخ به این پرسش هستیم که نهاد داوری بین‌المللی در حل و فصل اختلافات بین‌دولت‌ها و بازیگران غیردولتی و بازیگران غیردولتی با یکدیگر، چگونه در حفظ صلح و امنیت جهانی و توسعه حقوق بین‌الملل تأثیرگذار بوده است. نگارنده پس از تحلیل و بررسی روبه داوری بین‌المللی به این نتیجه کلی رهنمون می‌گردد، زمانی که تلاش‌های دیپلماتیک برای حل و فصل

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پژوهش‌های حقوقی

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2021.300643.1745

تاریخ دریافت:

۲۹ مرداد ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش:

۲۰ مهر ۱۴۰۰

تاریخ انتشار:

۱۵ اسفند ۱۴۰۲

اختلافات بی‌نتیجه می‌ماند، بهترین و مؤثرترین راه‌حل، رجوع به داوری است. در واقع، نهاد داوری بین‌المللی سازگار مطمئنی است که می‌تواند مناقشه را در همان مراحل اولیه به‌صورت مسالمت‌آمیز حل و فصل نماید و از تبدیل شدن آن به خصومت و درگیری ممانعت کند. در فرجام این پژوهش، پیشنهادهایی خطاب به دستگاه دیپلماسی نیز ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها:

صلح و امنیت جهانی، سازمان ملل متحد، داوری بین‌المللی، منع توسل به زور، حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

سپاسگزاری و قدردانی:

بدین وسیله از از استاد گرامی جناب آقای دکتر سید قاسم زمانی (نویسنده مسئول و استاد راهنما) و دکتر محسن محبی (استاد مشاور اول) بابت همکاری در تهیه و نگارش این پژوهش سپاسگزاری می‌شود.

مشارکت نویسندگان:

عرفان میرزازاده: استفاده از نرم‌افزار، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن - بررسی و ویرایش، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، تصویرسازی.

سید قاسم زمانی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، اعتبارسنجی، تحلیل، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت، مدیریت پروژه.

محسن محبی: مفهوم‌سازی، تحلیل، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت.

فتح‌الله رحیمی: مفهوم‌سازی، تحلیل، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

میرزازاده، عرفان، سید قاسم زمانی، محسن محبی و فتح‌الله رحیمی. «نقش نهاد داوری بین‌المللی در حفظ صلح و امنیت جهانی با تأکید بر بازیگران غیردولتی». مجله پژوهش‌های حقوقی ۲۲، ش. ۵۶ (۱۵ اسفند ۱۴۰۲): ۷-۴۷.

مقدمه

داوری به دلیل ویژگی‌ها و امتیازات خاص خود، به‌عنوان یک ابزار حل اختلافات بین‌المللی مورد توجه بسیاری قرار دارد. مسئله ارتباط داوری بین‌المللی با صلح و امنیت بین‌المللی، از پیشینه طولانی برخوردار است. از نظر تاریخی، داوری بین‌المللی، پیش از رسیدگی‌های قضایی بین‌المللی وجود داشته است و به واسطه سابقه،

سازکار و تأثیری که تاکنون در حل و فصل اختلافات داخلی و بین‌المللی داشته است به نهادی استوار و مستحکم تبدیل شده است. نقش عمده نهاد داوری بین‌المللی در حفظ صلح و امنیت بین‌المللی عمدتاً از دو طریق، یکی خاتمه دادن به منازعات ایجاد شده و دوم، پیشگیری از آن، قابل توصیف است. اختلافاتی که به داوری ارجاع می‌شوند، هم در داورهای مربوط به حقوق بین‌الملل عمومی و هم به‌ویژه در داورهای تجاری بین‌المللی، در بسیاری موارد جنبه تخصصی دارند. شیوه‌های مسالمت‌آمیز حل و فصل اختلافات بین‌المللی در بند یک ماده ۳۳ منشور ملل متحد درج شده است و مشتمل بر مذاکره، تحقیق، میانجی‌گری، سازش، داوری، حل و فصل قضایی بین‌المللی، توسل به سازمان‌ها یا ترتیبات منطقه‌ای و سایر روش‌های مسالمت‌آمیز حل و فصل اختلافات بین‌المللی به انتخاب طرفین اختلاف است.^۱ بر این اساس، طرفین اختلاف که ادامه آن ممکن است حفظ صلح و امنیت بین‌المللی را به مخاطره بیندازد، باید قبل از هر چیز از طریق مذاکره، میانجی‌گری، سازش، داوری، رسیدگی قضایی و توسل به مؤسسات یا سازکارهای منطقه‌ای یا سایر روش‌های مسالمت‌آمیز بنا به انتخاب خود، راه حل را جستجو نمایند.^۲ طرق حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی، اگرچه از نظر انعطاف‌پذیری

1. Gernot Biehler, *Procedures in International Law* (Berlin: Springer Science & Business Media, 2008), P. 297.

۲. می‌توان گفت که در نظام حقوق بین‌الملل، راه‌حل‌های مسالمت‌آمیز رفع اختلافات به چند دسته تقسیم می‌شوند. مقبول‌ترین تقسیم‌بندی مکانیسم‌های حل اختلاف، دسته‌بندی آن به حقوقی و غیرحقوقی است. از جمله راه‌حل‌های غیرحقوقی: مذاکره، پامردی یا مساعی جمیله، میانجی‌گری یا وساطت، تحقیق و بازجویی، سازش و آشتی را می‌توان نام برد و راه‌حل‌های حقوقی شامل داوری و رسیدگی قضایی است. داورهای بین‌المللی به طور کلی به دو دسته داورهای بین‌المللی عمومی و داورهای بین‌المللی خصوصی تقسیم می‌شوند. منظور از داوری عمومی، داورهایی است که بین دولت‌ها یا دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی انجام می‌شود و موضوع آن مسائل حقوق بین‌الملل عمومی است؛ اما مقصود از داوری بین‌المللی خصوصی، عمدتاً داورهای مختلط است که یک طرف آن دولت و طرف دیگر آن یک شخص خصوصی خارجی است که معمولاً سرمایه‌گذار خارجی است. علاوه بر این باید از داوری تجاری بین‌المللی نیز نام برد که بین اشخاص حقوق خصوصی و درباره قراردادهای خصوصی بین آن‌ها انجام می‌شود. نک:

Daniel Gorman, *The Emergence of International Society in the 1920s* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012), 285.

با یکدیگر متفاوت هستند؛ اما نتایج مشابهی را به بار می‌آورند یعنی حل و فصل اختلاف.^۳ همچنین بر اساس بند یک ماده ۳۶، شورای امنیت می‌بایستی در اقدامات و توصیه‌های خود؛ فرآیندهای حل و فصل اختلافاتی را که پیش از این مورد استفاده طرفین قرار گرفته است، از جمله داوری بین‌المللی را مورد توجه قرار دهد که این امر نیز مجدداً بر ارتباط داوری به‌عنوان ابزار حل و فصل اختلافات با صلح و امنیت بین‌المللی دلالت می‌کند. همان‌گونه که شورای امنیت در قطعنامه ۲۱۷۱ (۲۰۱۴ میلادی) که به اجماع پذیرفته شده است، تصریح کرده است؛ روش‌های حل و فصل اختلافات بین‌المللی می‌توانند به‌عنوان روشی مناسب برای پیشگیری از مخاصمات به کار گرفته شوند و زمینه‌ساز حفظ صلح و امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی نیز باشند.

اگرچه این ایراد همواره بر کلیت حقوق بین‌الملل، از سوی کمیسیون حقوق بین‌الملل وارد شده است که توسعه نظام‌های خاص حقوقی از جمله در زمینه داوری بین‌المللی، حقوق بین‌الملل را با خطر پراکندگی و تجزیه مواجه خواهد نمود، اما بایستی به این امر نیز توجه داشت که توسعه نظام‌های حقوقی خاص در نتیجه ضرورت‌های نظام حقوقی بین‌المللی صورت می‌پذیرد.^۴ برخی از قواعد حقوقی بین‌المللی به صورت مشترک هم بر نهادهای داوری و هم بر سازمان و نهاد قضایی بین‌المللی حاکم هستند. برای نمونه بر اساس رأی دیوان دائمی دادگستری بین‌المللی در قضیه وام‌های برزیلی، یک محکمه (اعم از قضایی و داوری بین‌المللی) می‌بایست از آنچه حقوق بین‌الملل است، اطلاع داشته باشد (قاضی، قانون را می‌داند)؛^۵ بنابراین هم از یک دیوان داوری و هم از یک محکمه قضایی بین‌المللی این انتظار می‌رود که بدون استناد طرفین، رأساً اقدام به شناسایی حقوق بین‌الملل نماید و در دعوی مطروحه اعمال کند. انگیزه ارجاع به داوری بین‌المللی، مختلف است. به طور مثال در داوری‌های تجاری بین‌المللی، به دلیل ماهیت اختلافات، طرفین خواستار رسیدگی سریع از طرف داوران منتخب خود که بیشتر در زمینه مسائل مطروحه دارای تخصص کافی هستند، می‌باشند؛ همین‌طور در مورد این اختلافات، تجار خواستار حل و فصل تخصصی و محرمانه اختلافات بدون طی کردن مراحل رسیدگی اولیه و پژوهشی در محاکم قضایی هستند.

دادگاه‌ها بیشتر با توجه به گذشته راه‌حل را جستجو می‌کند و به آینده طرفین و روابط آنها کاری ندارد.

3. Ibidem.

4. Ian A. Laird et al. *Investment Treaty Arbitration and International Law*, Vol 7 (New York: JurisNet LLC, 2014), 3.

5. Valentina Vadi, *Public Health in International Investment Law and Arbitration* (Singapore: Routledge, 2013), 167.

اما داوری می‌تواند در اندیشه جلوگیری از قطع روابط بین طرفین و حتی درصدد حفظ یا ایجاد حسن رابطه بین آنها باشد و راه‌حلی ناظر بر آینده پیدا کند تا ادامه روابط سودمند گذشته را ممکن سازد و همزیستی مسالمت‌آمیز بین طرفین در آینده را تأمین و تنظیم کند و این امر به‌خصوص در داوری‌های بین‌المللی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

بی‌گمان داوری بین‌المللی در کنار نقش خود به‌عنوان یک مکانیسم حل و فصل مسالمت‌آمیز، در توسعه و پیشرفت حقوق بین‌الملل حاکم بر حل و فصل اختلافات بین‌المللی مؤثر بوده و از طریق تثبیت این حقوق نیز به حفظ صلح و امنیت بین‌المللی کمک می‌نماید، چرا که هر چه رویه داوری بین‌المللی خواه در زمینهٔ تحدید حدود، تجارت بین‌الملل، سرمایه‌گذاری بین‌المللی و ... تناقض و ابهام کمتری داشته باشد، به همان میزان امکان صدور آرای ناعادلانه و متعارض و به تبع آن ادامه اختلافات و کشمکش‌های سیاسی و اجتماعی و اقتصادی کمتر خواهد بود و همین امر نیز صلح و امنیت بین‌المللی و منطقه‌ای را بیش از پیش تضمین خواهد نمود.

در داوری‌های بین‌المللی با توجه به آنکه ارجاع اختلاف به داوری بر اساس رضایت و انتخاب طرفین دعوا بوده و قواعد شکلی و ماهوی آن از سوی طرفین اختلاف تعیین می‌شود، از پشتوانه اراده سیاسی طرفین اختلاف (دولت‌ها) برخوردار است که همین همراه بودن اراده سیاسی، می‌تواند بسیاری از مسائل و مشکلات و خطرات نسبت به صلح و امنیت بین‌المللی را از بین ببرد و بسیاری از چالش‌ها و مشکلاتی که سایر روش‌های حل و فصل اختلافات بین‌المللی به دنبال دارد، منتفی کند، به‌ویژه که داوری، به یک رأی داوری لازم‌الاجرا منتهی می‌شود که ماده نزاع را از بین می‌برد و اصولاً لازم‌الاجرا است.

۱- نگاه تاریخی به نهاد داوری بین‌المللی:

دولت‌ها همواره برای رسیدن به اهداف خود، سالانه صدها میلیون دلار را هزینه خرید انواع سخت‌افزارهای جنگی می‌کنند، هزینه‌ای که با آن می‌توان بخش زیادی از مشکلات مردم را حل و فصل نمود. به‌عنوان نمونه، با هزینه چند ده میلیون دلاری ساخت و تجهیز یک کشتی جنگی، می‌توان چند بیمارستان، مدرسه و کتابخانه را تجهیز کرد. بر اساس ارزیابی کارشناسان، انگلستان در جنگ موسوم به بوئر (۱۸۹۹-۱۹۰۲ میلادی)، بیش از یک میلیارد دلار هزینه کرده است، هزینه‌ای که با آن می‌توان هزار زمین بازی، هزار کتابخانه عمومی، هزار مدرسه مخصوص یادگیری تجارت و کار، پانصد بیمارستان و سه هزار مدرسه عمومی را ساخت و به یک‌صد و پنجاه هزار نفر کارگر، برای کمک هزینه،

نفری دو هزار دلار پرداخت کرد.^۶ اما ارتقای سطح دانش عمومی در جوامع، گسترش ارتباطات بین‌المللی و تنیدگی نیازهای جوامع، باعث گردیده است تا جنگ و نزاع، به‌عنوان آخرین ابزار از سوی دولت‌ها مورد استفاده قرار گیرد. امروزه داوری به‌عنوان روش مؤثر حل و فصل اختلافات، نه در تئوری، بلکه در عمل مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۱-۱- معاهده جی

از نظر تاریخی اگرچه داوری بین‌المللی از پیشینه بسیار طولانی در حقوق بین‌الملل برخوردار است و حتی سابقه آن به پیش از روش‌های حل و فصل قضایی بین‌المللی بازمی‌گردد، اما داوری در دوران معاصر به قرن ۱۸ و معاهده ۱۷۹۴ جی^۷ بین بریتانیا و ایالات متحده آمریکا و ایجاد کمیسیون‌های مختلفی که برای حل و فصل شماری از موضوعات که در ارتباط با جنگ استقلال آمریکا مطرح شده بودند (۱۷۷۵-۱۷۸۳) بازمی‌گردد.^۸ به موجب این معاهده، بریتانیای کبیر و ایالات متحده آمریکا متعهد شدند که برخی از موضوعات حل نشده مربوط به صلح آمریکا - انگلستان ۱۷۸۳ که به جنگ استقلال پایان داد را به صورت مسالمت‌آمیز فیصله دهند. این معاهده حاوی شرط داوری بود و کمیسیون مشترکی را ایجاد نمود که از سال ۱۷۹۹ تا ۱۸۰۴ حدود ۵۳۶ حکم صادر کرد و رویه مهمی مبنی بر اینکه مرجع داوری صلاحیت خودش را تعیین و احراز می‌کند (صلاحیت در صلاحیت) را تأسیس نمود. کمیسیون دیگری نیز به منظور حل و فصل مناقشات مرزی ایالات متحده و کانادا تشکیل شد. ایالات متحده سبب شد تا شروط داوری مربوط به تشکیل کمیسیون‌های مشترک در معاهدات با اکوادور، انگلیس، مکزیک، پرو، اسپانیا و ونزوئلا درج شود.

۱-۲- داوری آلاباما

داوری آلاباما مربوط به ادعاهای ایالات متحده آمریکا علیه بریتانیا از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. داوری آلاباما، یکی از پرونده‌های تاریخی در حوزه حقوق بین‌الملل است که به سال ۱۸۶۵ در قرن نوزدهم میلادی بازمی‌گردد. ریشه این اختلاف، به جنگ داخلی و درگیری‌های ایالت‌های جنوبی با ایالت‌های شمالی بازمی‌گردد. ایالت‌های شمالی، صنعتی بودند و اقتصاد آنها کمتر متکی بر کشاورزی بود، اما اقتصاد ایالت‌های جنوبی منحصر بر کشاورزی بود که بخش اعظم نیروی کار آن مبتنی بر

6. W. P. Rogers, "War, Arbitration and Peace", *Michigan Law Review*, 4, 2(1905), 91.

7. The 1794 Jay Treaty between Britain and the United States

8. Anders Henriksen, *International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2017), 245.

برده‌داری بود. مخالفت‌های ایالت‌های شمالی با برده‌داری، در حال شدت گرفتن بود و ایالت‌های جنوبی به شدت از این موضوع نگران بودند، زیرا ممنوعیت برده‌داری، در صورت نفوذ و گسترش به ایالت‌های جنوبی، به شدت اقتصاد آنها را تهدید می‌کرد. جنگ داخلی از سال ۱۸۶۱ و بعد از سال‌ها تنش، میان ایالت‌های شمالی و جنوبی بر سر موضوعاتی همچون برده‌داری، حقوق دولت‌های محلی آغاز شد.^۹ انتخاب آبراهام لینکلن^{۱۰} در سال ۱۸۶۰ میلادی سبب شد تا ۷ ایالت جنوبی آمریکا اعلام جدایی کنند و کنفدراسیون ایالت‌ها را تأسیس نمایند. در مراحل بعدی، ۴ ایالت دیگر نیز به این اتحاد جدید در جنوب پیوستند. این جنگ داخلی، پرهزینه‌ترین و پرتلفات‌ترین جنگ حادث شده در خاک ایالات متحده شناخته می‌شود؛ اما در این میان، نقش عوامل خارجی را نمی‌توان نادیده گرفت. عوامل و کارگزاران ایالت‌های جنوبی، برای پیشگیری از شکست خود، گریزی جز تضعیف اقتصادی ایالت‌های شمالی و تجارت آنها نداشتند، از این رو اقدام به انعقاد قرارداد با سازندگان کشتی در بریتانیا نمودند. آنها کشتی‌های تجاری را به گونه‌ای تجهیز می‌کردند تا پوششی برای دور زدن قوانین بی‌طرفی بریتانیا در طول این درگیری‌ها باشد. معروف‌ترین و موفق‌ترین رزم ناو از این نوع کشتی‌های تولیدی، کشتی آلاباما بود که کار خود را در ۱۸۶۲ آغاز کرد، این کشتی در طول فعالیت خود تا ۱۸۶۴ که توسط کشتی جنگی ایالات متحده غرق شد، ۵۸ کشتی تجاری ایالت‌های شمالی را گرفتار کرده بود، البته این موفقیت‌ها تنها منحصر به آلاباما نبود. کشتی‌های پوششی دیگری که ظاهراً تجاری بودند اما کاربرد نظامی داشتند و برای این‌گونه عملیات تجهیز شده بودند، شامل کشتی فلوریدا، جورجیا و ... می‌شدند که مجموعاً حدود ۱۵۰ کشتی تجاری ایالت‌های شمالی را غرق کردند. این نحوه عملیات ناگروه ایالت‌های کنفدراسیون، موجب شده بود تا تجار ایالت‌های شمالی، از تجارت دریایی هراسان شده و از چنین تجارتی امتناع کنند؛ اما ایالات متحده، از قصور دولت‌های فرانسه و بریتانیا در همکاری با ایالت‌های جنوبی بسیار عصبانی بود. سخنرانی و پیام‌های سناتورهای آمریکایی، به شدت بریتانیا را نگران ساخته بود. بریتانیا به خوبی می‌دانست که ایالات متحده قادر است تا تهدیداتی را برای مستعمرات آن کشور ایجاد نماید. ایالات متحده برای خسارت‌های مستقیم و غیرمستقیم خود از آن کشور درخواست غرامت کرد و معتقد بود که بریتانیا با کمک به ناوگان ایالت‌های جنوب، قانون خود را در خصوص بی‌طرفی نقض کرده است. رئیس کمیسیون روابط خارجی مجلس سنای ایالات متحده، اعلام داشت که کمک‌های بریتانیا موجب

9. <https://www.history.com/topics/american-civil-war/american-civil-war-history>, accessed October 17, 2020.

10. Abraham Lincoln

شد تا این جنگ فرساینده، دو سال بیشتر طول بکشد و به‌طور غیرمستقیم صدها میلیون و یا حتی میلیاردها دلار خسارت به ایالات متحده وارد گردد. بعد از سال‌ها تلاش دیپلماتیک ناموفق، کمیسیون عالی مشترک دو کشور طی جلسه‌ای در واشنگتن، در سال ۱۸۷۱ به مبنایی برای حل و فصل اختلافات خود نائل شدند. این توافق به معاهده واشنگتن معروف شد که موجب تأسیس دیوان داوری برای رسیدگی به ماهیت ادعاهای مالی ایالات متحده علیه بریتانیا گردید و رأی خود را در سپتامبر ۱۸۷۲ صادر نمود که طی آن ادعای خسارت‌های غیرمستقیم را از جانب ایالات متحده رد کرد؛ اما بریتانیا را از بابت سایر خسارت‌ها، ملزم به پرداخت ۱۵/۵ میلیون دلار در حق ایالات متحده محکوم نمود. داوری این اختلاف یک مناقشه بزرگ را که می‌توانست خصومت و دشمنی میان این دو کشور را به بالاترین سطح افزایش دهد حل و فصل نمود. این داوری اثبات کرد که قدرت‌های بزرگ می‌توانند موضوعات بسیار حساس و مهم را به حکمیت و داوری طرف ثالثی ارجاع نمایند. در واقع، داوری آلاباما جرقه‌ای بود برای آغاز جنبش صلحی که بخش اصلی آن جانشینی داوری به جای توسل جستن به جنگ بود. این جنبش صلح با تأسیس انستیتوی حقوق بین‌الملل در سال ۱۸۷۳ و نیز تأسیس اتحادیه بین پارلمانی در ۱۸۸۰ وزن فکری و نفوذ سیاسی یافت.

۱-۳- داوری‌های آسر

زمانی که تلاش‌های دیپلماتیک برای حل و فصل اختلافات بی‌نتیجه می‌ماند، بهترین و مؤثرترین ابزار، داوری است. ایده حل و فصل اختلافات بدون توسل به زور و نیروی قاهرانه، یکی از نوآوری‌های بزرگ اواخر قرن نوزدهم میلادی و اوایل قرن بیستم میلادی است. خالقان این ایده، افرادی ساده‌لوح و یا رؤیاپرداز نبودند، یکی از این ایده پردازان در خصوص حل و فصل اختلافات از طریق داوری، توبیاس مایکل آسر^{۱۱} بوده است. آسر یکی از نقش‌آفرینان کلیدی کنفرانس‌های صلح لاهه، در سال‌های ۱۸۹۹ و ۱۹۰۷ میلادی بوده است. این کنفرانس‌ها منتهی به معاهدات بین‌المللی و اعلامیه‌های در خصوص حقوق جنگ شد و دیوان دائمی داوری را پایه‌گذاری نمودند. در سال ۱۹۱۱، آسر برنده جایزه صلح نوبل گردید و رئیس کمیته جایزه صلح نوبل، او را به‌عنوان جانشین هوگو گروسیوس^{۱۲} توصیف کرد. نباید جایگاه آسر در داوری را به فراموشی سپرد، او در داوری میان ایالات متحده و روسیه به‌عنوان داور

11. Tobias Michael Carel Asser

12. Hugo Grotius

منفرد ایفای نقش کرده است که به «داوری آسر»^{۱۳} شناخته می‌شود. داورهای او شامل چهار پرونده میان ایالات متحده و امپراتوری روسیه در خصوص کشتی‌های ماهیگیری می‌شود. این پرونده‌ها، از بهترین پرونده‌های مستندسازی شده در تاریخ داورى محسوب می‌گردد، در سه مورد از چهار پرونده مطروحه نزد آسر، کشتی‌های آمریکا به‌وسیله ناوگان روسیه توقیف شده و کارکنان آنها نیز تا سه هفته در بازداشت بوده‌اند. این ملوانان از رفتارهای خشونت‌آمیز روس‌ها شکایت داشتند و در تنها یک مورد، کشتی آمریکایی آزاد شده بود اما محموله آن توسط روس‌ها توقیف گردیده بود.^{۱۴} در سپتامبر سال ۱۹۰۰، روسیه و ایالات متحده برای حل و فصل اختلافات خود از طریق داورى توافق نمودند و اعلامیه‌هایی را میان خود در سنت پترزبورگ مبادله کردند. این دو کشور موضوعاتی را از قبیل شرایط و مواد توافق‌نامه داورى، مدت داورى و مسئله قانون حاکم را بررسی کردند و اصول کلی حقوق بین‌الملل را برای اعمال بر این اختلاف پذیرفتند. به‌علاوه، با اصرار و پافشاری روس‌ها، رجوع به روح و محتوی توافقات بین‌المللی قابل اعمال بر موضوع اختلاف نیز در توافق گنجانده شد. روس‌ها این موضوع را مورد تأکید قرار دادند که برای تسهیل داورى و روند داورى، برای پیشگیری از هرگونه برداشت اشتباه، تنها کتب مرجع حقوق بین‌الملل، مبین و توصیف‌کننده اصول کلی حقوق بین‌الملل نخواهد بود و معاهدات بین‌المللی دولت‌ها نیز می‌بایست به‌عنوان یکی از مراجع بسیار مهم در تعریف و توصیف اصول کلی حقوق بین‌الملل، مورد شناسایی قرار گیرد.^{۱۵}

۱-۴- کنفرانس‌های صلح لاهه ۱۸۹۹ و ۱۹۰۷

هنگامی که اجلاس صلح ۱۸۹۹ لاهه تشکیل شد، سوابق داورى‌های جی ۱۷۹۴ و گان ۱۸۱۴ و آلاباما ۱۸۷۲ را پیش روی خود داشت و به کمک همین سوابق، کنوانسیون حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی تدوین و تصویب شد و بر اساس آن دیوان دائمی داورى بین‌المللی^{۱۶} تشکیل شد. پس از معاهده جی و از جمله در دوره پس از داورى آلاباما تا سال ۱۸۹۹ حدود ۲۳۹ موافقت‌نامه داورى منعقد شده است.^{۱۷}

13. Asser Arbitration

14. Ulf Franke, Annette Magnusson and Joel Dahlquist, *Arbitrating for Peace: How Arbitration Made a Difference* (The Netherlands: Wolters Kluwer, 2016).

15. Sabine Konrad, Chapter 2: The Asser Arbitration, in Franke, op. cit. 23-44.

16. Permanent Court of International Arbitration

۱۷. محسن محبی، دیوان داورى ایران و ایالات متحده آمریکا، ماهیت، ساختار، عملکرد، ترجمه محمد حبیبی (تهران:

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۰)، ۲۶.

کنفرانس‌های صلح ۱۸۹۹ و ۱۹۰۷ لاهه، آغاز تلاش‌های محدودسازی توسل به جنگ بوده است. طبق ماده ۱ کنوانسیون لاهه ۱۹۰۷ در ارتباط با آغاز مخاصمات، قدرت‌های هم‌پیمان تصدیق کردند که خصومت بین آنان نباید بدون هشدار قبلی باشد و باید اعلامیه جنگ و یا اولتیماتوم، حاوی اعلام مشروط جنگ صادر شود. این در حالی بود که این کنوانسیون، بیش از هر چیز دیگر، به دنبال رسمی کردن آزادی و توسل به جنگ بود.^{۱۸} در همین کنفرانس، عهدنامه دراگو - پورتر^{۱۹} در زمینه محدودیت توسل به زور برای وصول مطالبات قراردادی به امضاء رسید. این عهدنامه کشورها را ملزم می‌ساخت تا برای وصول مطالبات قراردادی خود - بدون توجه به منبع مطلب - ابتدا به کشور بدهکار، پیشنهاد رجوع به داوری کنند و تنها در صورت خودداری از قبول داوری و یا خودداری از اجرای رأی داوری، توسل مسلحانه به زور مجاز بوده است.^{۲۰}

از مطالعه تاریخچه فوق که به اختصار بیان شد، به نحوی پیداست که داوری بین‌المللی نقش مهمی در کنترل تنش بین کشورها و جلوگیری از وقوع جنگ داشته و در مقاطع تاریخی مهم با صدور رأی داوری مانع از درگیری نظامی شده است.

۲- نمونه رویه داوری بین‌المللی و توسعه حقوق بین‌الملل:

علی‌رغم تأسیس جامعه ملل و دیوان دائمی دادگستری بین‌المللی، تشکیلات و سازمان و تعهدات معاهداتی برای حل و فصل صلح‌آمیز اختلافات بین‌المللی؛ ژاپن، ایتالیا، اتحاد جماهیر شوروی و بالاتر از همه آلمان نازی که جنگ جهانی دوم را به راه انداختند، تمامی تدابیر فوق مانع از بروز جنگ جهانی نشد. در حالی که تلاش‌های قابل توجهی در طول جنگ جهانی دوم به منظور قرار دادن صلاحیت اجباری دیوان دائمی دادگستری بین‌المللی و دیگر روش‌های حل و فصل مناقشات بین‌المللی انجام شد، ولی آن تلاش‌ها به صلاحیت اجباری و کلی (عام) آن دادگاه یا ارجاع به داوری منتج نگردید. حتی اگر آن تلاش‌ها نتیجه می‌داد، آن که بتوان اتحاد جماهیر شوروی، ایتالیای فاشیست، امپراتوری ژاپن یا رایش سوم را به موجب تعهدات داوری و یا تعهدات قضایی بین‌المللی مجبور و متعهد نمود، امکان‌پذیر نبود.

18. Rudolf Bernhardt, *Encyclopedia of public international law*, Volume 4 (Netherlands: North Holland publishing company, 1982), 256.

19. The Drago-Porter Convention

۲۰. محمدرضا ضیایی بیگدلی، حقوق جنگ (تهران: نشر دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۸۰)، ۵.

با این همه نمی‌توان نتیجه گرفت که اقدامات انجام شده در حوزه داوری بین‌المللی، در قرن بیستم و بیست و یکم به سعادتمندی بشر هیچ‌چیز یا حتی اندکی کمک و یاری نرسانده است. تعهدات و الزامات داوری و فرایندهای داوری از جنگ‌های جهانی و جنگ‌های کوچک‌تر جلوگیری نکرده است؛ اما سهم قابل ملاحظه‌ای در تقویت صلح و جلوگیری از وخامت اختلافات داشته است.

دیوان‌های داوری تشکیل شده تحت سایه دیوان دائمی، داوری چهارده رأی را قبل از وقوع جنگ اول جهانی صادر کردند. آنها با بعضی مناقشات ظریف سیاسی از قبیل قضیه سربازان فراری کازابلانکا (اختلاف فی مابین آلمان و فرانسه که از طریق سیاسی حل نشد و طرفین، اختلاف خود را به داوری ارجاع دادند، ۱۹۰۸) سروکار داشتند. آنها احکامی را صادر کردند که تأثیر قابل ملاحظه‌ای در توسعه حقوق بین‌الملل دارد؛ بنابراین قضیه گریسبادارنا (نروژ / سوئد، ۱۹۰۹) که در فرایندهای مرزی دریایی در خصوص ترسیم خطوط مرز دریایی مورد استفاده قرار می‌گیرد و قضیه شرکت کشتی بخار اورینوکر (ونزوئلا / ایالات متحده، ۱۹۰۹) که در حال حاضر در خصوص قلمرو قاعده اعتبار امر قضاوت شده مورد استفاده قرار می‌گیرد. قضیه ماهیگیری در اقیانوس اطلس شمالی (ایالات متحده و بریتانیا، ۱۹۰۹)، نمونه دیگری از تأثیر آرای داوری در توسعه حقوق بین‌الملل است. پیش از جنگ، دیوان دائمی داوری به قضیه ادعاهای کشتی‌سازان نروژی (ایالات متحده / نروژ، ۱۹۲۳) رسیدگی نمود که حکم تأثیر مداوم در خصوص ادعاهای مصادره اموال خارجی داشت. قضیه جزیره پالماس (ایالات متحده - هلند، ۱۹۲۸)، حکم صادره توسط داور منفرد، قاضی هوبر، تأثیری عمده بر حقوق کسب سرزمین داشت.

هنگامی که ابرهای جنگ در دهه ۱۹۳۰ کنار رفت، توسل جستن به داوری کاهش یافت و در خصوص دیوان دائمی، به‌طور گسترده‌ای برای دهه‌ها متوقف شد. با وجود این، اولین مورد دیوان، دربرگیرنده یک طرف غیردولتی، شرکت رادیو آمریکا، علیه چین (۱۹۳۵-۱۹۲۸) بود. همچنین داوری‌های قابل توجهی به‌وسیله جامعه ملل تسهیل شد که وظیفه نصب داوران را پذیرفت. احیای دیوان دائمی داوری به‌واسطه نقش دبیر کل آن، در تشکیل دادن دیوان داوری ایران - ایالات متحده، مشخص شد. دیوان دائمی داوری جریان رسیدگی در خصوص هزینه‌های فرودگاه هیترو لندن را مدیریت کرد (ایالات متحده - انگلستان، ۱۹۹۴-۱۹۹۲). در قضیه جزایر دریای سرخ (اریتره - یمن، ۱۹۹۸-۱۹۹۶) احکام صادره در خصوص دستیابی به حق حاکمیت بر جزایر، تحدید حدود دریایی و ماهیگیری، دارای اهمیت فراوانی است. مناقشه مرزی اریتره - اتیوپی (۲۰۰۲-۲۰۰۰) از اهمیت سیاسی بالایی در ترسیم مرز پس از توقف مقیاس وسیعی از خصومت‌ها بین این دو ایالت برخوردار بود، اما در انتها اتیوپی از اجرای حکم طفره

رفت. کمیسیون دعاوی اریتره-اتیوپی (۲۰۰۹-۲۰۰۰) عملکرد بهتری داشت، تعداد زیادی از احکامش اجرا شده و حقوق جنگ را تفسیر کرد و به وسیله طرفین پذیرفته شده است. قضیه آیرون رین (بلژیک-هلند، ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۵) حاوی موارد قابل توجه مرتبط با محیط زیست است. در حالی که نخستین داوری، پیرو ضمیمه هفتم، کنوانسیون سوم حقوق دریاها به وسیله ایکسید در واشنگتن مدیریت و داوری‌های بعدی حقوق دریاها تحت ضمیمه هفتم، به وسیله دیوان دائمی داوری و مدیریت شد. قضیه باربادوس-ترینیداد و توباگو (۲۰۰۴-۲۰۰۰) به تفسیر و توضیح حقوق مدرن دریاها کمک کرد؛ همان‌طور قضایای گایان-سورینام (۲۰۰۷-۲۰۰۴)، بنگلادش-هند (۲۰۰۹)، بنگلادش-میانمار (۲۰۱۴) و بنگلادش-هند (۲۰۱۴) نیز به تفسیر این حقوق مدرن کمک کرده‌اند. دیوان دائمی داوری، همچنین پرونده بدفرجام و بلاتکلیف فیلیپین-جمهوری خلق چین، مربوط به جزایر دریای چین جنوبی را مدیریت کرد. دعوی گروه تونل کانال علیه بریتانیا-فرانسه (۲۰۰۷-۲۰۰۳) به موضوع بحران‌های ایجاد شده توسط مهاجران که حساسیت زیادی به وجود آورده است، رسیدگی نمود. روماک علیه جمهوری ازبکستان (۲۰۰۹-۲۰۰۷) به موضوع تعریف سرمایه‌گذاری که در معاهده سرمایه‌گذاری دوجانبه درج شده است، پرداخته است.

دعوی حکومت سودان و جنبش / ارتش آزادی‌بخش مردم (۲۰۰۹-۲۰۰۸) پیرو دهه‌ها دشمنی و عداوت در سودان، مرزهای منطقه آبی‌ای^{۲۱} تعیین شد، اما حکومت سودان در حالی که ادعا می‌کرد که حکم را پذیرفته است، از اجرای آن خودداری کرد. این دعوی نمونه جالبی از حضور بازیگران غیردولتی در فرایند داوری بین‌المللی است.

همچنین در اختلافات گازی بین سال‌های ۲۰۰۶ و ۲۰۰۹ مربوط به شرکت‌های اوکراینی و روسی مشاهده کردیم که حجم زیادی از اختلافاتی که به صورت غیرمستقیم به دو کشور روسیه و اوکراین مربوط بود و منجر به ایجاد تنش و مشکلاتی میان چندین کشور شده بود با ارجاع اختلافات به داوری برطرف گردید. البته مدیریت فرایند رسیدگی به اختلاف از سوی سازمان‌های داوری و اهمیت تصمیمات این سازمان‌ها در مدیریت و تسریع جریان رسیدگی و جلوگیری از صدور آرا و جلوگیری از صدور آرای داوری متعارض نیز واجد اهمیت فراوان است.

اختلاف عمده و طولانی فی‌مابین شرکت‌های چورن و نکزاکو به طرفیت جمهوری اکوادور (۲۰۱۱-۲۰۰۷)، مشتمل بر ادعاهای اثر نامطلوب زیست‌محیطی و فساد دادگاه‌های اکوادور و پرونده

دیگری بین همان طرفین در دیوان دیگری در نوبت رسیدگی است. با اصرار اکوادور، آن مناقشه به طرح دعاوی بین حکومت‌های اکوادور و ایالات متحده (۲۰۰۹-۲۰۱۲) در خصوص تفسیر معاهده دوجانبه سرمایه‌گذاری بین آنها، منجر شد.

دعاوی اقامه شده به‌وسیله سه شرکت باقیمانده، دارای شخصیت حقوقی شرکت‌های نفتی یوکوس در مقابل فدراسیون روسیه (۲۰۱۴ - ۲۰۰۵)، منجر به صدور احکامی در خصوص موضوعات مختلف سرمایه‌گذاری بین‌المللی و بیش از ۵۰ میلیارد دلار خسارت شد.

اگرچه دیوان دائمی داوری برای حل و فصل اختلافات بین دولت‌ها تأسیس شده، اما شورای اداری دیوان برای تشویق و گسترش کار دیوان دائمی داوری، در سال ۱۹۶۳ مجموعه قواعدی به نام «قواعد داوری و سازش برای حل و فصل اختلافات بین‌المللی میان دو طرف که فقط یکی از آنها دولت باشد» به تصویب رسانید.^{۲۲} دیوان دائمی داوری در یک‌صد سال نخست خود، ۱۸۹۹ تا ۱۹۹۹، سی و سه پرونده را مدیریت نمود. از سال ۱۹۹۹، دیوان دائمی داوری بیش از یک‌صد و هشتاد پرونده را مدیریت کرده است. درصد قابل توجهی از این پرونده‌ها مربوط به اختلافات سرمایه‌گذاری بوده است که تنها یک طرف آن دولتی است؛ اما دیوان دائمی داوری کماکان به‌عنوان مرجع رسیدگی در اختلافات بین‌الدولی باقی ماند. بیش از ظهور ایکسید، داوری‌های موردی مهمی بین شرکت‌ها و دولت‌ها صورت گرفته است. لنا گولدفیلد در مقابل اتحاد جماهیر شوروی سابق (۱۹۳۰) یکی از داوری‌های موردی است که برای کاربرد اصول کلی حقوقی و همچنین صدور حکم به‌وسیله دیوان (هیئت) یا دیوان‌های شکسته (ناقص)^{۲۳} مورد توجه قرار گرفته است.

دیوان داوری ایران - ایالات متحده آمریکا از سال ۱۹۸۱ بیش از سی مجلد (مجموعه) از احکامش را منتشر کرده است، بیشتر مربوط به ادعاهای شرکت‌های آمریکایی علیه جمهوری اسلامی ایران بوده است. این دیوان داوری از زمان آغاز به کار تاکنون ۳۹۵۲ اختلاف ارجاع‌گردیده است که از این تعداد حدود ۳۹۱۹ اختلاف رسیدگی و مختومه شده است. همین که طرفین این دیوان یعنی ایران و آمریکا، با وجود روابط سیاسی تنش‌آمیز در طول سال‌های گذشته در این دیوان حضور یافته و در پرتو اصول حقوقی و قواعد رسیدگی دیوان به انبوه دعاوی و اختلافات حقوقی خود که گاهی خالی از ملاحظات و مؤلفه‌های سیاسی نیز نبوده است، پایان دهند، فی‌نفسه به معنای کارایی نهاد داوری بین‌المللی به‌عنوان

۲۲. محبی، دیوان داوری ایران و ایالات متحده آمریکا، پیشین، ۳۱.

23. Truncated Tribunal

شیوه حقوقی مطمئن به منظور حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات و حفظ صلح و امنیت بین‌المللی است.^{۲۴}

دولت‌ها حدود ۳۰۰۰ معاهده سرمایه‌گذاری دوجانبه منعقد نموده‌اند. همین‌طور توافقنامه تجارت آزاد آمریکای شمال،^{۲۵} معاهده منشور انرژی^{۲۶} و توافقنامه تجارت آزاد آمریکای مرکزی^{۲۷} که قادرند سرمایه‌گذار خارجی را به فرایندهای داوری علیه دولت میزبان، وارد کنند. این مقررات مبنای صلاحیتی بسیاری از پرونده‌های سنگین ایکسید و همین‌طور پرونده‌های مدیریت شده به‌وسیله دیوان دائمی داوری و دیگر مؤسسات و اجرای قواعد داوری کمیسیون حقوق تجارت بین‌الملل سازمان ملل متحد را فراهم می‌نماید. طرف دعوی قرار گرفتن افراد در برابر دولت‌ها تحولی کم‌سابقه در حقوق بین‌الملل است؛ به نحوی که یک شخص خصوصی می‌تواند در برابر یک دولت دارای حاکمیت در حوزه حل و فصل اختلافات ناشی از سرمایه‌گذاری خارجی، از مرحله شروع تا پایان رسیدگی از حقوق و تکالیف یکسان برخوردار شود و با دولت میزبان مثل یک طرف اختلاف به صورت برابر رفتار کند. ارتقای جایگاه فرد در عصر حاضر ناشی از توسعه و توجه به حقوق بشر است. در واقع شاهد تغییر پارادایم و انسانی شدن حقوق بین‌الملل هستیم.

پرواضح است که داوری سرمایه‌گذار / دولت جانشینی قابل توجه و موفق برای سیاست قایق توپ‌دار گذشته است. داوری سرمایه‌گذار / دولت نشان‌دهنده یکی از پیش‌رونده‌ترین تحولات حقوق بین‌الملل در کل تاریخ حقوق بین‌الملل است و نشان می‌دهد که دولت دیگر تنها بازیگر حقوق بین‌الملل نیست. داوری اختلافات بین‌المللی چه بین دولت‌ها یا بین دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی یا بین دولت‌ها و سرمایه‌گذاران خارجی یا بین دولت‌ها و دیگر مدعیان خارجی یا در واقع بین طرف‌های تجاری (بازرگانی) از ملیت‌های مختلف، به‌طور گسترده‌ای در حل و فصل صلح‌آمیز اختلافات بین‌المللی موفق بوده است. این سود طرف‌هایی است که بی‌واسطه درگیر هستند؛ اما داوری سرمایه‌گذار / دولت همچنین بیشتر سودمند است و منجر به روابط صلح‌آمیز بین‌المللی شده است و به توسعه مترقیانه حقوق بین‌الملل و نهادهای بین‌المللی و همچنین به زندگی متمدن کمک‌های بزرگی کرده است.

۳- توسعه قلمرو داوری بین‌المللی: از داوری بین‌الدولی تا داوری بین‌المللی

۲۴. محسن محبی، مباحثی از داوری تجاری بین‌المللی (تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۹۸)، ۴۶.

25. The North American Free Trade Agreement (NAFTA)

26. Energy Charter Treaty (ECT)

27. The Central America Free Trade Agreement (CAFTA)

علاوه بر نقش سنتی داوری بین‌المللی که تنها برای حل و فصل اختلافات بین‌الدولی از آن استفاده می‌شده، امروزه اشخاص خصوصی اعم از حقیقی و حقوقی نیز از سازکار داوری برای حل و فصل اختلافاتشان استفاده می‌نمایند. به طوری که صحبت از داوری بین‌المللی به جای داوری بین‌الدولی مطرح شده است. برای شناخت حوزه‌های مختلف داوری بین‌المللی و اینکه داوری بین‌المللی از نظر نظام حقوق بین‌المللی به چه سمت و سویی معطوف شده است، در این قسمت با تمرکز بر صلاحیت موضوعی^{۲۸} و صلاحیت شخصی^{۲۹} به مسائل قابل ارجاع به داوری بین‌المللی از منظر نظام حقوق بین‌الملل خواهیم پرداخت. البته این موضوعات، حصری و مطلق نبوده بلکه داوری پذیری اختلافات بین‌المللی، حوزه‌های وسیعی را شامل می‌شوند که برخی از آنها مانند موضوعات مرتبط با محیط زیست، امروزه از اهمیت بسیار بیشتری برخوردار است. همچنین با ذکر نمونه‌هایی، به بررسی توسعه نهاد داوری بین‌المللی به بازیگران غیردولتی و آثار این توسعه بر حفظ صلح و امنیت جهانی به تفصیل خواهیم پرداخت.

۳-۱- داوری و اختلافات مرزی و سرزمینی

یکی از مهم‌ترین اختلافات میان کشورها، اختلافات مرزی است و بررسی رُبهٔ داوری بین‌المللی نشان می‌دهد که توجه و حساسیت کشورها در خصوص پیگیری و حل و فصل سریع این نوع اختلافات به لحاظ ارتباط مستقیم با سرزمین و حاکمیت آنها، بسیار بیشتر است. به لحاظ صلاحیت موضوعی، یکی از کارکردهای سنتی داوری بین‌المللی حل و فصل اختلافات ارضی و سرزمینی از طریق داوری بین‌المللی بوده است که می‌توان در این خصوص به داوری منطقه طابا^{۳۰} اشاره نمود. داوری موفقیت‌آمیز اختلافات ناظر بر منطقه طابا، بین مصر و رژیم اسرائیل، یک پیشرفت قابل توجه در روابط بین دو دولت که پیش از این در تخاصم بودند، تلقی می‌شود. پیشینه این اختلاف به سال ۱۹۰۶ میلادی بازگشته که در آن، نیروهای نظامی ترکیه منطقه ساحلی طابا را اشغال نمودند؛ با این حال بر اثر فشار بریتانیا، مجبور به عقب‌نشینی شدند. پس از مذاکره بین نمایندگان انگلستان، مصر و ترکیه، موافقت‌نامه‌ای در سال ۱۹۰۶ میلادی منعقد شده که منطقه طابا را به‌عنوان خط مرزی میان مصر و امپراتوری عثمانی به رسمیت می‌شناخت. با این حال، در سال ۱۹۱۵ میلادی، یک ارزیابی نظامی بریتانیا، نقشه‌ای را ایجاد

28. Ratione Materiae

29. Ratione Personae

30. Taba

نمود که خط مرزی فی‌مابین یک خط به حدود تقریبی سه‌چهارم یک مایل، به سمت شمال شرقی خط مرزی توافق شده در موافقت‌نامه ۱۹۰۶ میلادی متمایل شده است. خط مرزی ۱۹۱۵ در زمان قیمومیت فلسطین توسط بریتانیا به‌عنوان خط مرزی فلسطین با مصر پذیرفته شده و تا زمان اعلام استقلال رژیم اسرائیل در سال ۱۹۴۸ میلادی نیز به همین صورت باقی ماند.^{۳۱} در جنگ ۱۹۶۷ میلادی، رژیم اسرائیل صحرای سینا را اشغال نموده و منطقه طابا را تحت کنترل خود درآورد.^{۳۲}

در معاهده ۱۹۷۹ میلادی صلح بین رژیم اسرائیل و مصر، رژیم اسرائیل توافق نمود تا نیروهای خود را به صورت کامل از صحرای سینا عقب رانده و اعمال کامل حاکمیت مصر بر مرزهای به رسمیت شناخته بین‌المللی، بین مصر و دولت تحت قیمومیت فلسطین را به رسمیت بشناسد. به اسرائیل سه سال فرصت برای عقب‌نشینی داده شد که به آن تعهد عمل کرد؛ اما ۱۴ بخش مرزی وجود داشت که طرفین در مورد تعیین خط مرزی با یکدیگر اختلاف داشتند. تصمیم گرفته شد که طرفین راجع به بخش‌های مرزی مورد مناقشه با یکدیگر مذاکره و به توافق برسند. این مناقشه به‌خودی‌خود مناقشه‌ای کوچک بود و اختلاف مربوط به حداکثر ۱۰ کیلومتر مربع زمین بود؛ اما هیچ دولتی جرأت نمی‌کرد که بخشی از خاک خود را داوطلبانه تسلیم کند. پس از گذشت چهار سال، آمریکایی‌ها گفتند که دیگر مناقشه کافی است و باید موضوع به داوری ارجاع شود و تنها راه کاهش تنش‌ها، داوری بود. مقرر شد هر یک از طرفین یک داور تعیین کنند، اما نه مصر و نه اسرائیل مایل نبودند که برای نصب سه داور بی‌طرف به هیچ شخصی از کشورهای دیگر مراجعه کنند. سرانجام پی‌یر بله^{۳۳} و پروفیسور دیتریش شیندلر^{۳۴} از سوی طرفین انتخاب شدند. ولی در خصوص انتخاب سر داور، توافقی میان طرفین حاصل نگردید. پی‌یر بله پیشنهاد کرد که هر کشور فهرستی حاوی اسامی هفت نفر به او تسلیم کند و او هم فهرست را به کسی نشان ندهد. گونار لاگرگرن^{۳۵} تنها کسی بود که نامش در هر دو فهرست بود و اعراب و یهودیان او را پذیرفته بودند. طابا در نزدیکی بندر ایلات واقع است و هتلی بزرگ و ساحلی زیبا دارد. اسرائیلی‌ها طابا را در تصرف داشتند و معتقد بودند که آن ناحیه جزو سینا نیست؛ بنابراین، نمی‌خواستند آن را واگذار کنند، اما مصری‌ها ادعا کردند که طابا جزو سیناست.

رژیم اسرائیل معتقد بود که دیوان داوری می‌بایستی به خط مرزی که به موجب موافقت‌نامه ۱۹۰۶

31. Ibidem.

32. Ibidem.

33. Pierre Bellet

34. Dietrich Schindler

35. Gunnar Lagergren

تعیین شده است، استناد نماید؛ به این دلیل که بریتانیای کبیر به‌عنوان قدرت مسلط حاکم و مصر، این خط مرزی را به‌عنوان خط مرزی بین مصر و فلسطین در اعلامیه‌هایشان در سال ۱۹۲۶ میلادی مورد پذیرش قرار داده‌اند.^{۳۶} دیوان داوری ضمن رد این موضوع اعلام داشت که معاهده صلح ۱۹۷۹ میلادی به مرز شناخته شده بین‌المللی بین مصر و سرزمین‌های سابق فلسطینی^{۳۷} اشاره داشته و نه به موافقت‌نامه ۱۹۰۶ میلادی.^{۳۸}

دیوان داوری مدت زمان قیمومیت فلسطین توسط بریتانیا را به‌عنوان یک مدت زمان کلیدی در تعیین نقطه مرزی لحاظ نموده و به موقعیت نقاط مرزی آن‌گونه که برای این نهاد داوری شناخته شده بود، استناد نمود.^{۳۹}

طرفین در اثبات ادعاهای خود، نقشه‌ها، مطالعات و عکس‌هایی از منطقه‌ای را که نشان از فرسایش، تحت پوشش قرار گرفتن، از بین رفتن یا جایگزین نقاط مرزی در منطقه متنازع‌فیه بود؛ ارائه دادند. در ارتباط با نه نقطه مرزی که در شمالی‌ترین قسمت قرار داشت و در منطقه بیابانی که خالی از سکنه بود و برای هیچ‌کدام از طرفین، هیچ‌گونه منفعت اساسی را به همراه نداشت، دیوان داوری، استدلال‌های هر دو طرف را غیرمتقاعدکننده یافت. از این رو، این نهاد داوری به سمت موقعیت‌های مکانی نقاط مرزی پیش رفت که بیشترین شباهت را به خط مبدأ مستقیم داشته و نقاط نزدیک و مجاور توافق شده بین طرفین را به یکدیگر متصل می‌نمود.^{۴۰} در حکمی که در تاریخ ۲۹ سپتامبر ۱۹۸۸ صادر شد، همه داورها در خصوص خط مرزی در امتداد نه نقطه منتهی‌الیه شمالی که مورد مناقشه بود، توافق نظر داشتند. قضات حکم واگذاری ناحیه طابا را به مصر دادند و حکم به سرعت اجرا شد و به صاحب اسرائیلی هتلی که در این منطقه ساخته شده بود ۳۹ میلیون دلار غرامت پرداخت گردید و بدین ترتیب مناقشه پایان یافت. البته در خصوص حل و فصل اختلافات مرزی از طریق داوری، رأی داوری آبی‌ای^{۴۱} نیز مورد توجه قرار گرفته است. رأی صادره در قضیه آبی‌ای (۲۰۰۹)، نمونه‌ای مهم از داوری‌های بین‌المللی در زمینه حفاظت از حقوق بومیان به همراه سایر بازیگران غیردولتی از جمله جمعیت‌هایی که تحت تأثیر تغییرات

36. Award in Taba Area Arbitration, para 143, reprinted in 27 I.L.M.1421.

37. Recognized international boundary between Egypt and the Former Mandated territory of Palestine

38. Ibid. 169-175.

39. Michael McIlwraith and John Savage, *International Arbitration and Mediation: A Practical Guide* (Austin: Kluwer Law International, 2010), 54.

40. Ibidem.

41. The Abyei Arbitration (2009). https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XXX/145-416.pdf (last vis it on 3 July 2021).

اقلیمی قرار گرفته‌اند، است و به لحاظ صلاحیت شخصی حائز اهمیت است. رأی مزبور، اهمیت زمین و منابع طبیعی را برای افراد در سراسر جهان و حقوق آن دسته از اشخاص که مشمول یک نظام مؤثری از حفاظت و اجرای حقوق مزبور قرار گرفته‌اند، برجسته می‌نماید.

نهاد داوری بین‌المللی در راه تثبیت مرزها و اجرای قواعد تعیین حدود، گام‌های ارزشمندی برداشته است. نهاد داوری بین‌المللی در رسیدگی و اتخاذ تصمیم در اختلافات مرزی، اصول و قواعد یکسانی را همانند نهاد قضایی بین‌المللی به کار می‌برد و هدف آن حفظ صلح و امنیت بین‌المللی از طریق ثبات مرزها است.

۳-۲- اختلافات دیپلماتیک و کنسولی

نمونه‌ای دیگر از داوری‌های بین‌المللی «دیوان داوری ایران و ایالات متحده» است. پس از گروگان‌گیری کادر سفارت و کنسولی ایالات متحده در ایران (در آبان ۱۳۵۸)، اوضاع سیاسی و روابط دو کشور بحرانی شد و ناوهای آمریکایی عازم خلیج فارس شدند. پیرو طرح دعوای بین‌المللی در دیوان بین‌المللی دادگستری از سوی ایالات متحده، دیوان موضوع را در دستور کار خود قرار داد و ابتدا با صدور دستور موقت، مورخ ۱۵ دسامبر ۱۹۷۹ آزادی هرچه سریع‌تر گروگان‌ها را از دولت ایران خواست و طرفین را به انجام مذاکره و حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات توصیه نمود. سپس در تاریخ ۲۴ مه ۱۹۸۰ رأی نهایی خود را صادر نمود و مسئولیت بین‌المللی ایران را به علت ترک فعل و عدم احترام به اصول روابط دیپلماتیک و کنسولی که ترتیبات کنوانسیون‌های ۱۹۶۱ و ۱۹۶۳ وین پیش‌بینی نموده‌اند، احراز و اعلام کرد.^{۴۲} از طریق میانجی‌گری دولت الجزایر مورخه ۱۹ ژوئن ۱۹۸۱ میلادی، توافقاتی میان دولت‌های ایران و ایالات متحده آمریکا در طی دو سند موسوم به بیانیه دولت جمهوری دموکراتیک و مردمی الجزایر و بیانیه درباره حل و فصل دعوای توسط دولت ایالات متحده آمریکا و دولت جمهوری اسلامی ایران، موسوم به بیانیه حل و فصل صورت گرفت. به موجب سند موسوم به بیانیه دولت دموکراتیک و مردمی جمهوری الجزایر^{۴۳}، دولت ایالات متحده تعهداتی را پذیرفت که عبارت بودند از:

الف- وضعیت مالی ایران به صورت قبل از تاریخ دستور اجرایی ۱۲۱۷۰ ریاست جمهوری ایالات متحده بازگردد. بر این اساس تصریح شده است: با پذیرش این بیانیه و بیانیه حل و فصل دعوای منضم به آن، توسط ایران و ایالات متحده و با صدور گواهی مشروح در بند ۳ بالا توسط دولت

42. <https://www.icj-cij.org/en/case/64> (last visit on 3 July 2021).

43. <http://cila.ir/Portal/home/?instruction/2196/142634/2178> (last visit on 3 Jul y 2021).

الجزایر، ایالات متحده بر اساس مفاد مقررات قانونی قبل از ۱۴ نوامبر ۱۹۷۹ این کشور، ترتیبات لازم برای انتقال تمام اموال ایران را که در ایالات متحده و در خارج موجود است و در چهارچوب بندهای فوق‌الذکر قرار نمی‌گیرد، به ایران خواهد داد.

ب- تمامی دعاوی حقوقی مطروحه در محاکم قضایی ایالات متحده از سوی اشخاص حقیقی و حقوقی آمریکایی و همچنین مؤسسات و نهادهای دولتی ایالات متحده به طرفیت جمهوری اسلامی ایران تا آن تاریخ بایستی به داوری بین‌المللی ارجاع شود.

ج- عدم مداخله مستقیم و غیرمستقیم ایالات متحده در امور داخلی ایران.
د- تمامی تحریم‌های تجاری و سرمایه‌گذاری خارجی که از زمان تسخیر سفارت ایالات متحده در ایران، وضع شده بود؛ لغو گردد.

ه- ایالات متحده آمریکا، اموال و دارایی‌های موجود در آمریکا را که تحت کنترل وراث شاه سابق و یا هر یک از بستگان نزدیک وی بوده و به‌عنوان خوانده از جانب ایران، به‌منظور بازگرداندن اموال و دارایی‌های متعلق به ایران در دادگاه‌های ایالات متحده علیه آنها طرح دعوی می‌شود، مسدود و انتقال آنها را ممنوع خواهد نمود.

و- یکی دیگر از تعهدات آمریکا در بیانیه الجزایر این بود که ایالات متحده دعایی که در پی تسخیر سفارت ایالات متحده مطرح کرده بود، مسترد نماید و هیچ ادعایی بابت تسخیر سفارت را مطرح نکند.

در مقابل، جمهوری اسلامی ایران نیز متعهد به آزادی ۵۲ نفر از اتباع ایالات متحده در ایران شد که عمده آنها از کادر دیپلماتیک و کنسولی این کشور در ایران بودند.^{۴۴}

ماده ۲ بیانیه حل و فصل نیز مقرر نموده که یک هیئت داوری بین‌المللی (دیوان داوری دعاوی ایران-ایالات متحده) به منظور اتخاذ تصمیم در مورد ادعاهای اتباع ایالات متحده علیه ایران و ادعاهای اتباع ایران علیه ایالات متحده و هرگونه ادعای متقابل تشکیل می‌گردد. هیئت داوری، همچنین در مورد ادعاهای رسمی ایالات متحده و ایران علیه یکدیگر ناشی از... صلاحیت خواهد داشت.^{۴۵} صلاحیت دیوان نسبت به حل و فصل اختلافات علاوه بر اینکه شخصی و موضوعی است، واجد جنبه زمانی^{۴۶} نیز بوده است. صلاحیت شخصی دیوان داوری تابع معیار تابعیت است و محدود است به دعاوی اتباع

44. <http://cila.ir/Portal/home/?instruction/2196/142634/2178> (last visit on 3 July 2021).

۴۵. «اسناد بیانیه‌های الجزایر» (فارسی و انگلیسی)، مجله حقوقی بین‌المللی، ۱(۱۳۶۳).

46. Ratione Temporalis

آمریکا علیه دولت ایران و متقابلاً دعاوی اتباع ایران علیه دولت آمریکا. از نظر موضوعی نیز صلاحیت دیوان در ماده ۲ بیانیه حل و فصل مشخص و مقرر شده که این دیوان به ادعاهای اتباع هر یک از دولتین علیه دولت طرف مقابل که ناشی از قرارداد، دیون، مصادره و یا اقدامات مؤثر در مالکیت (مصادره غیرمستقیم) باشد، رسیدگی می‌کند. به لحاظ صلاحیت زمانی هم این دعاوی باید ظرف یک سال از تاریخ بیانیه‌ها یعنی تا ۱۳۶۰/۱۰/۲۰ در دیوان ثبت می‌شد و بعد از این تاریخ قابل رسیدگی نیست.^{۴۷} علاوه بر این، در مورد دعاوی دو دولت علیه یکدیگر، در بیانیه حل و فصل قید شده که دعاوی دولتین که ناشی از معاملات تجاری خرید و فروش کالا و خدمات بین دستگاه‌های دولتی دو طرف باشد، در دیوان قابل طرح است و همچنین اختلافات و دعاوی دو دولت در مورد تفسیر و اجرای بیانیه‌ها نیز در صلاحیت دیوان داوری است.^{۴۸} بیشترین حجم دعاوی مطروحه در دیوان، دعاوی اتباع و شرکت‌های آمریکایی علیه دستگاه‌های دولتی ایران بوده است. علت این امر نیز روشن است، زیرا در رژیم گذشته آمریکایی‌ها بیش از ۳۰ سال در ایران کار می‌کردند و مهم‌ترین پروژه‌ها و معاملات را در کنترل داشتند و با پیروزی انقلاب بسیاری از قراردادها و معاملات و پروژه‌های آمریکایی‌ها در ایران معلق یا فسخ شد و به تبع آن نیز علیه دستگاه‌های دولتی ایران دعاوی متعددی از سوی آمریکایی‌ها در محاکم ایالات متحده طرح شد. البته آمریکا به موجب بند ب بیانیه کلی، تعهد کرد تمامی اقدامات حقوقی و دعاوی اتباع و مؤسسات آمریکایی مطروحه در محاکم آمریکا را خاتمه داده و موجبات حل و فصل این دعاوی و اختلافات از طریق داوری را فراهم نماید.

قریب به ۴۰۰۰ پرونده در این دیوان داوری مطرح شد که بخش زیادی از آن دعاوی بین دو دولت بوده است.^{۴۹} دیوان داوری ایران و آمریکا نمونه خوبی از ظرفیت داوری بین‌المللی برای مدیریت تنش‌های سیاسی بین دو دولت ایران و آمریکا و حل و فصل اختلافات است. گرچه دعاوی اتباع دولتین علیه یکدیگر، بیشترین دعاوی دیوان بوده، اما باید به این نکته توجه داشت که دیوان داوری بر اساس حمایت سیاسی تأسیس شده است.^{۵۰} با توجه به اینکه اجرای احکام دیوان به نفع اتباع آمریکایی از صندوق تضمینی که دولت ایران تودیع کرده، پرداخت می‌شود، به خوبی می‌توان دریافت که در غیاب این دیوان،

۴۷. محبی، داوری تجاری بین‌المللی، پیشین، ۴۲.

۴۸. همان، ۴۳.

۴۹. در مورد آمار دیوان داوری نک: سایت دیوان داوری ایران - آمریکا

۵۰. همان، ۴۲.

داوری مسائل حقوقی و سیاسی بین دو دولت ابعاد وسیع‌تری پیدا می‌کند و چه بسا موجب درگیری‌های بیشتر و تنش عمیق‌تر می‌شود.

۳-۳- داورهای سرمایه‌گذاری

از جمله مؤسسات داورى که بیشتر به اختلافات تجاری و سرمایه‌گذاری بین‌المللی رسیدگی می‌کنند، می‌توان به دیوان دائمی داورى،^{۵۱} دیوان داورى اتاق بازرگانی بین‌المللی،^{۵۲} انستیتوی داورى اتاق بازرگانی استکهلم^{۵۳} و دیوان داورى بین‌المللی لندن^{۵۴} و مرکز داورى سنگاپور^{۵۵} اشاره نمود. دیوان دائمی داورى که قدیمی‌ترین نهاد حل و فصل اختلافات بین‌المللی به شمار می‌رود اگرچه پس از جنگ جهانی اول فعالیت کمی داشت ولی در سال ۱۹۹۳ پس از اینکه نسبت به انتشار آیین دادرسی خود در خصوص دعاوی که تنها یکی از طرفین آن دولتی است، اقدام نمود، شاهد ارجاع دعاوی متعددی در حوزه سرمایه‌گذاری بین‌المللی بوده است؛ به نحوی که در سال ۲۰۲۰ حدود ۲۱۱ اختلاف را مدیریت کرده است که از این تعداد، ۱۲۶ اختلاف میان دولت و سرمایه‌گذاران خارجی به دیوان دائمی داورى ارجاع شده است.^{۵۶} از سال ۱۹۸۰ میلادی تاکنون میزان اختلافات ارجاعی به دیوان دائمی داورى و نیز میزان درخواست‌ها از دیوان به‌عنوان مقام ناصب، پیوسته رو به رشد بوده است.^{۵۷} افزایش ارجاع اختلافات در حوزه سرمایه‌گذاری بین‌المللی به این مؤسسات داورى بین‌المللی به حدی بوده است که برخی از این قبیل مؤسسات داورى، اقدام به تدوین و انتشار قواعد داورى مختص داورى‌های سرمایه‌گذاری بین‌المللی نموده‌اند. به‌عنوان مثال مرکز داورى بین‌المللی سنگاپور در سال ۲۰۱۷ قواعد جدیدی را تحت عنوان «قواعد سرمایه‌گذاری» منتشر نموده است.^{۵۸}

یکی دیگر از سازمان‌های داورى در دعاوی سرمایه‌گذاری، مرکز حل و فصل اختلافات ناشی از سرمایه‌گذاری (ایکسید) است. تا اواسط دهه شصت، قرن بیستم اختلافات میان سرمایه‌گذاران خصوصی

51. Permanent Court of Arbitration (PCA)

52. The court of Arbitration of the International Chamber of Commerce (ICC)

53. Institute of the Stockholm Chamber of Commerce (SCC)

54. The London Court of International Arbitration (LCIA)

55. Singapore International Arbitration Centre

56. <https://pca-cpa.org/en/cases/>.

57. <https://docs.pca-cpa.org/2021/06/2021/06/7ea445fd-online-pca-annual-report-2020> (last visit on 3 July 2021).

58. <https://www.siac.org.sg/our-rules/rules/siac-investment-arbitration-rules>

و دولت‌های سرمایه‌پذیر ناشی از معاهدات یا قراردادهای سرمایه‌گذاری با میانجی‌گری^{۵۹} رئیس بانک بین‌المللی ترمیم و توسعه^{۶۰} و یا با استفاده از آیین سازش^{۶۱} حل و فصل می‌شدند. در سال ۱۹۶۵ این فکر رونق گرفت که تأسیس یک مرکز بین‌المللی برای حل و فصل اختلافات میان سرمایه‌گذاران خصوصی و دولت‌های سرمایه‌پذیر می‌تواند به رشد سرمایه‌گذاری خارجی منجر شود. پیرو انعقاد کنوانسیون واشنگتن ۱۹۶۵ نهادی به نام مرکز بین‌المللی حل و فصل اختلافات ناشی از سرمایه‌گذاری (ایکسید)^{۶۲} تأسیس شد. ایکسید، در واقع یکی از مهم‌ترین و فعال‌ترین مصادیق داوری‌های سازمانی محسوب می‌شود.^{۶۳} مرکز حل و فصل اختلافات سرمایه‌گذاری یک نهاد داوری پیشرو در حوزه حل و فصل اختلافات دولت سرمایه‌گذار خارجی است. از این رو، رویه این مرکز در حوزه‌های مختلف شکلی و ماهوی حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری از اهمیت زیادی برخوردار است.^{۶۴} در کنوانسیون داوری ایکسید، در ارتباط با مقررات مرتبط با حل و فصل اختلافات سرمایه‌گذاری خارجی میان دولت‌ها و اتباع دولت‌های دیگر، قواعد سخت‌گیرانه‌ای به منظور حفاظت از منافع سرمایه‌گذاران خارجی وضع شده است تا اطمینان برای سرمایه‌گذاران خارجی ایجاد شود که زمینه و بستری عادلانه در حل و فصل اختلافات حقوقی‌شان در دسترس قرار دارد.

از طرف دیگر، وجود یک طرف دولتی در این داوری‌ها همواره موجب شده که ابعاد سیاسی و ملاحظات ملی کشور سرمایه‌پذیر در جریان داوری مطرح شود و بسیاری از استدلال‌ها و مواضع حقوقی طرف دولتی، بر اساس ماهیت دولتی بودن آن ارائه می‌شود؛ به طور مثال در دعاوی ناشی از ملی کردن سرمایه‌گذاری خارجی، استدلال و دفاع خواهان دولتی معمولاً این است که بر اساس منافع ملی کشور خود، ناگزیر از ملی کردن سرمایه و اموال سرمایه‌گذار خارجی شده است. علاوه بر این گاه طرف دولتی با استناد به همین ملاحظات منافع ملی و حاکمیتی از ارائه اسناد و مدارک و اطلاعات لازم در جریان داوری خودداری می‌کند و به الزامات امنیت ملی استناد می‌کند. چنین مسائلی در یک اختلاف قراردادی

59. Mediation

60. International Bank for Reconstruction and Development

61. Conciliation

62. International Center for Settlement of Investment Disputes (ICSID)

۶۳. برای آشنایی بیشتر با مرکز حل و فصل اختلافات ناشی از سرمایه‌گذاری (ایکسید) نک: به ابراهیم بیگزاده، حقوق سازمان‌های بین‌المللی، (تهران: نشر مجد، ۱۳۸۹)، ۶۴۶-۶۵۱.

۶۴. سیدنصرالله ابراهیمی و سجاد سلطان‌زاده، «مفهوم سرمایه‌گذاری در رویه داوری مرکز حل و فصل اختلافات سرمایه‌گذاری خارجی»، مجله حقوقی بین‌المللی، ۳۹، ۵۰ (۱۳۹۰)، ۷۸.

و سرمایه‌گذاری، به خوبی نشان می‌دهد که گاه موضوع اختلاف واجد جنبه‌های اساسی و حتی امنیتی است و از همین رهگذر ممکن است بر روابط طرف دولتی (سرمایه‌پذیر)، با دولت متبوع سرمایه‌گذار خارجی اثر بگذارد و منشأ ایجاد تنش گردد. در چنین وضعیتی به عهده سازمان یا مرجع داوری است که با تدبیر و رعایت قانون از گسترش تنش و سرایت آن به مسائل صلح و امنیت جلوگیری نماید. کما این که در مورد افشای مدارک توسط طرف دولتی، قواعد خاصی پیش‌بینی شده که در عین الزام به ارائه مدارک، جنبه سیاسی و امنیتی داخلی طرف دولتی محفوظ می‌ماند.

در هر حال، نکته آخری که در خصوص صلاحیت مرکز ایکسید باید مورد توجه قرار گیرد این است که صرف عضویت دولت میزبان سرمایه و دولت متبوع سرمایه‌گذار خارجی در کنوانسیون واشنگتن به معنای ارجاع اختلاف به داوری ایکسید نیست، بلکه علاوه بر عضویت دولت‌ها، آنها باید رضایت خود به داوری ایکسید را به موجب یک سند معتبر و الزام‌آور دیگر مانند یک معاهده دو جانبه یا چند جانبه سرمایه‌گذاری یا به موجب قرارداد میان دولت میزبان با سرمایه‌گذار خارجی، پذیرفته باشند.

تاکنون (سال ۱۴۰۰) ۱۶۴ کشور دنیا به عضویت کنوانسیون و مرکز حل و فصل اختلافات ناشی از سرمایه‌گذاری (ایکسید) درآمده‌اند و کنوانسیون مزبور را امضاء کرده‌اند و از این تعداد، ۱۵۴ کشور آن را به تصویب رسانده‌اند. البته دولت ایران به عضویت این کنوانسیون درنیامده است.^{۶۵} اما در بعضی از موافقت‌نامه‌های دوجانبه تشویق و حمایت متقابل از سرمایه‌گذاری خارجی به صلاحیت ایکسید اشاره شده است اما مادام که ایران به کنوانسیون واشنگتن نپیوسته، لازم‌الاجرا نیست.

۳-۴- داوری‌های ورزش

در حوزه ورزش نیز روش‌های جایگزین حل و فصل اختلافات ورزشی بین‌المللی، از این رو توسعه پیدا کرده است که نهادهای قضایی و حتی نهادهای داوری سنتی بین‌المللی از جمله اتاق بازرگانی بین‌المللی مستقر در پاریس فرانسه اغلب ضمن اینکه عمل نموده و موجبات تضرر به حقوق هر یک از طرفین را فراهم می‌آورند، دارای روند پیچیده، غیرانعطاف‌پذیر و فنی و بسیار گران هستند.^{۶۶} در طول سال‌های اخیر، روش‌های مختلف جایگزین حل و فصل اختلافات یا همان ADR پیش‌بینی شده‌اند که برخی از آنها حتی در بسیاری از کشورها مسبق سابقه نیست برای نمونه می‌توان از روش مختلط میانجی‌گری-

65. <https://icsid.worldbank.org/about/member-states/database-of-member-states>.

66. James A. R. Nafziger and Stephen F. Ross, *Handbook on International Sports Law* (Cheltenham, UK; Northampton: Edward Elgar, 2011), 65.

داوری که دیوان داوری ورزش به‌عنوان یکی از شیوه‌های حل و فصل اختلافات ورزشی از آن استفاده می‌نماید، اشاره نمود که دلالت بر میانجی‌گری برای شناسایی مسائل و مشکلات و سپس در صورت عدم موفقیت، داوری برای حل و فصل آنها است.^{۶۷}

اندیشه تأسیس دیوان داوری ورزش را باید متعلق به خوان آنتونیو سامارانش رئیس کمیته بین‌المللی المپیک^{۶۸} دانست که برپای نهادی به‌منظور حل و فصل اختلافات در ارتباط با ورزش^{۶۹} در خانواده ورزش به نحو تخصصی و سریع در سر می‌پروراند.^{۷۰} در اوایل دهه ۱۹۸۰ با ارتقای جایگاه ورزش، باشگاه‌های ورزشی، فدراسیون‌ها، تعداد دعاوی و اختلافات ورزشی تغییر کرد و در این شرایط، خلأ یک نهاد بی‌طرف و دارای تخصص در سطح بین‌المللی برای رسیدگی به اختلافات ورزشی احساس شد.^{۷۱} بالاخره این دیوان در سال ۱۹۸۳ کار خود را در لوزان سوئیس آغاز نمود. دیوان داوری ورزش^{۷۲} در حالی دهه چهارم عمر خود را پشت سر خواهد گذاشت که تحولات زیادی را تجربه نمود از جمله استقلال این نهاد از کمیته بین‌المللی المپیک و ایجاد شورای بین‌المللی داوری ورزش^{۷۳} قابل ذکر است.^{۷۴} به دنبال اینکه دیوان عالی سوئیس، در آستانه بیست سالگی تأسیس دیوان داوری ورزش، آن را به‌عنوان یک دادگاه مستقل به رسمیت شناخت^{۷۵} کمیته بین‌المللی المپیک و فدراسیون‌های بین‌المللی^{۷۶} به‌تدریج از این دادگاه بیشتر حمایت نمودند و در عمل، صلاحیت این دیوان مقبولیت پیدا کرد. این دادگاه نخستین رأی خود را در سال ۱۹۸۶ صادر نمود و تا سال ۲۰۱۹ به بیش از ۵۰۰۰ پرونده رسیدگی کرده است^{۷۷} که به طور میانگین اکنون سالیانه ۶۰۰ قضیه را مورد بررسی قرار می‌دهد^{۷۸} و این نشان‌های از پذیرش

67. Ian S. Blackshaw, *Sports Marketing Agreements: Legal, Fiscal and Practical Aspects* (Berlin: Springer Science & Business Media, 2011), 453.

68. International Olympic Committee (IOC)

69. Sport-Related Disputes

70. Ian S. Blackshaw, "Court of Arbitration for Sport: An International Forum for Settling Disputes Effectively within Family of Sport", *Entertainment and Sports Law Journal*, 2, 2(2003), 61.

۷۱. مهدی زاهدی و دیگران، «دوبینگ و واکاوی رویه دیوان داوری ورزش در مقابله با آن»، فصلنامه حقوق پزشکی، ۱۲، ۱۳۹۷، ۴۵-۱۷۱.

72. Court of Arbitration for Sport (CAS)

73. International Council of Arbitration for Sport (ICAS)

74. Urvasi Naidoo and Neil Sarin, "Dispute Resolution at Games Time", *Fordham Intellectual Property, Media & Entertainment Law Journal*, XII, 2(2001), 489-507.

75. Vjekoslav Puljko, "Arbitration and Sport", *Interdisciplinary Management Research*, V, (2009), 591.

76. International Federations

77. Rustam Sethna, "A Data Analysis of the Arbitrators, Cases and Sports at the Court of Arbitration for Sport", *Law in Sport*, (2019), 3.

78. CAS (2019), CAS Public Hearing - WADA v. Sun Yang & FINA, Media Release, 4.

سراسری این نهاد دآوری از سوی جامعه جهانی ورزش است. دعاوی فوتبال، بخش عمده رسیدگی‌های دیوان دآوری ورزش را تشکیل می‌دهند؛ چنان‌که ۴۵ درصد پرونده‌های دیوان در مورد تجدیدنظر از تصمیمات فیفا بوده است.^{۷۹} دیوان دآوری ورزش به لحاظ ماهیت، یک سازمان بین‌المللی است که تحت مدیریت و تأمین مالی شورای بین‌المللی دآوری ورزش قرارداد و بر اساس صلاحیت رضایی اصحاب دعوی، نسبت به حل و فصل اختلافات میان فعالان مختلف حوزه ورزش، یعنی ورزشکاران، باشگاه‌های ورزشی، فدراسیون‌های ملی و جهانی، کمیته‌های ملی و کمیته بین‌المللی المپیک، اقدام می‌کند. به موجب ماده یک اساسنامه دیوان دآوری ورزش، این دیوان با هدف حل و فصل اختلافات مرتبط با ورزش از طریق دآوری و میانجی‌گری تشکیل شده است.^{۸۰} هرگونه اختلافی که به نحوی از انحاء به ورزش مرتبط باشد در قلمرو صلاحیت موضوعی^{۸۱} دیوان دآوری ورزش جای می‌گیرد. منظور از کلیه اختلافات مرتبط با ورزش، شامل اختلافات ناشی از تصمیم داور مسابقه در جریان رقابت ورزشی نمی‌شود. امروزه اکثر فدراسیون‌های جهانی که عضو کمیته بین‌المللی المپیک هستند، شرط ارجاع اختلافات به دیوان دآوری ورزش را در اسناد مؤسس یا قواعد خود درج کرده‌اند. یکی از ویژگی‌های مهم دیوان دآوری ورزش این است که شعبه تجدیدنظر این دیوان، می‌تواند در خصوص امور موضوعی و حکمی رأی صادره از مرجع نخستین را بازبینی نماید. آرای دآوری صادره از دیوان دآوری ورزش، مانند سایر آراء دآوری بین‌المللی برای طرفین اختلاف قطعی و لازم‌الاجرا است و مطابق قواعد حقوق بین‌الملل خصوصی و با مفاد کنوانسیون شناسایی و اجرای احکام دآوری خارجی ۱۹۵۸ قابل اجرا است.

هدف و ارزش اصلی ورزش، حفظ و تقویت سلامتی و بهداشت فردی و اجتماعی است؛ اما امروزه ورزش‌های دسته‌جمعی و پرهیجان مانند فوتبال، والیبال، تنیس و کشتی و امثال آنها، جنبه سیاسی و بین‌المللی پیدا کرده است. برگزاری المپیک هر چهار سال یک بار و رقابت کشورها برای کسب میزبانی آن، ریشه‌های سیاسی دارد و حتی یکی از مؤلفه‌های موازنه قدرت به شمار می‌رود. در بسیاری از موارد، برگزاری یک مسابقه ورزشی بین دو کشور که روابط سیاسی آنها شکننده یا تیره است، می‌تواند باب گشایش روابط باشد، همان‌طور که عدم شرکت ورزشکاران در بعضی مسابقات، حامل پیام سیاسی از جانب کشور متبوع آنها است. بدین‌سان، ورزش از یک امر تربیت بدنی یا سلامت جسمانی و روانی

79. Louise Reilly, "Introduction to the Court of Arbitration for Sport (CAS) & the Role of National Courts in International Sports Disputes, An Symposium", *Journal of Dispute Resolution*, 1(2012), 63-83.

80. Code of Sport-Related Arbitration, 1 January 2019, s1.

81. Ratione Materiae

به مراتب فراتر رفته و تبدیل به یک سازکار یا ابزار سیاسی در جهت تحقق اهداف و مطامع سیاسی کشورها شده، به طوری که سخن از «دیپلماسی ورزش» در میان است. چنین ظرفیت و امکانی در ورزش، جنبه‌های سیاسی و بین‌المللی در اختلافات ورزشی را تقویت و پررنگ می‌کند. از این رو، حل و فصل آن مستقیماً در صلح و امنیت بین‌المللی نقش دارد.

۳-۵- داوری و تروریسم

در حوزه مبارزه با تروریسم، امروزه چالش ریشه‌گن کردن تروریسم، با ماهیت پیچیده و فرامرزی آن، نیاز به همکاری بین‌المللی و تقویت ظرفیت دولت‌ها برای سرکوب و ناتوان کردن اقدامات تروریستی دارد و قطعنامه ۱۳۷۳ (۲۰۰۱) شورای امنیت سازمان ملل متحد تأکید می‌کند که اقدامات تروریستی بین‌المللی تهدیدی علیه صلح و امنیت بین‌المللی است و کشورهای حامی تروریسم نباید از مصونیت بهره‌مند شوند و زیان‌دیدگان از حوادث تروریستی نیز باید بتوانند برای جبران خسارت وارده به ایشان، علیه تروریست‌ها و حامیان آنها طرح دعوی کنند و بدین‌وسیله عملکرد گروه‌های تروریستی و حامیان آنها را مختل نمایند. دولت کانادا، کنوانسیون بین‌المللی ۱۹۹۹، برای جلوگیری از تأمین مالی، تروریسم را در ۱۵ فوریه ۲۰۰۲ تصویب کرد و در سال ۲۰۱۲ نیز پارلمان کانادا «قانون عدالت برای قربانیان تروریسم»^{۸۲} را به تصویب رسانید. هدف از تصویب «قانون عدالت برای قربانیان تروریسم» آن است که قربانیان تروریسم بتوانند علیه عاملان تروریسم و حامیان آنها شکایت کنند. هر شخصی که از تاریخ ۱ ژانویه ۱۹۸۵ یا بعد از آن در نتیجه فعلی یا ترک فعلی که در کشور کانادا ارتکاب یافته، متحمل ضرر یا خسارتی در داخل یا خارج از کشور کانادا شده باشد، می‌تواند در دادگاه صالحی با توجه به ضرر و زیان ثابت شده، مطالبه خسارت نماید و هر میزان خسارتی را که دادگاه احراز نماید را به دست آورد. البته در صورتی که این اقدام تروریستی ارتباط واقعی و اساسی با کانادا داشته باشد یا خواهان یک شهروند کانادایی یا مقیم دائم باشد، دادگاه وارد رسیدگی خواهد شد. در بخشی از این قانون مقرر شده است که اگر ضرر یا خسارت وارده به خواهان در کشور خارجی اتفاق افتاده باشد و خواهان فرصت معقولی به دولت خارجی به منظور ارجاع اختلاف به داوری منطبق با قواعد داوری پذیرفته شده بین‌المللی نداده باشد، دادگاه می‌تواند از رسیدگی به دعوی خواهان علیه دولت خارجی خودداری کند؛ بنابراین قربانیان حوادث تروریستی می‌توانند برای جبران خسارت وارده، با دولتی که متهم به اعمال تروریستی است برای

82. Justice for Victims of Terrorism Act

تعیین میزان خسارت، به داوری مراجعه نمایند و مدعی می‌بایست به دولت حامی تروریست برای این امر فرصت معقولی بدهد.^{۸۳}

ملاحظه می‌شود که حتی در دعوای بین‌المللی دولت‌ها با اشخاص خصوصی و در موضوعی مانند تروریسم نیز می‌توان به داوری مراجعه نمود.

۳-۶- داوری و فعالیت‌های تجاری در فضا

در حوزه فعالیت‌های تجاری در فضا، علی‌رغم پیشرفت‌های فنی بسیار، پرتاب اجسام به فضا یک سرمایه‌گذاری پرهزینه است. در حالی که خریدهای نوآورانه فضایی همچنان ادامه دارد، جف بزوس^{۸۴}، مدیرعامل آمازون، بهره‌برداری از منابع باارزش در فضا را به‌عنوان یک گام ضروری در توسعه «زیربنایی» لازم برای تبدیل اکتشافات فضایی به یک صنعت تجاری مناسب برای سرمایه‌گذاران، شناسایی کرده است. با این حال، دقیقاً مانند مقررات حفاری در اعماق دریا، مقررات اکتشاف در فضا همچنان یک حوزه بسیار جوان و پرخطر در حوزه حقوق بین‌الملل است. بنای اصلی چهارچوب قانونی بین‌المللی حاکم بر فضا «پیمان فضای ماورای جو» است. این پیمان توسط ۱۱۰ کشور تصویب شده است و مشخصاً فضا را به‌عنوان «میراث مشترک بشریت» تعیین می‌کند و ادعاهای مالکیت بر آن را ممنوع می‌کند. با وجود اینکه مفاد پیمان برای زمان خود پیشگامانه بوده است ولی برای تنظیم فعالیت‌های تجاری مدرن کافی نیست. به طور مثال، این پیمان در مورد به رسمیت شناختن حقوق مالکیت بر منابع فضایی ساکت است. بدون تضمین اینکه دولت‌ها حقوق مالکیت بر منابع فضایی را به رسمیت بشناسند، چه انگیزه‌ای برای شرکت‌های خصوصی برای سرمایه‌گذاری در اکتشافات فضایی وجود دارد. در حالی که توافقنامه بعدی ماه تلاش کرد با پیشنهاد رژیم برای تنظیم و محدود کردن فعالیت‌های اکتشاف فضایی به این سکوت و بلا تکلیفی پایان دهد، اما توفیق در جلب حمایت گسترده بین‌المللی را نداشته است. در پاسخ به این نقطه ابهام، کشورها شروع به اعلام تفسیرهای خود از پیمان فضای ماورای جو در تلاش برای جذب سرمایه‌گذاری در صنعت اکتشافات فضایی کردند. در ماه آوریل، ایالات متحده در یک فرمان اجرایی مناقشه برانگیز، ایده جهانی بودن فضا را رد کرد و آن را «سیاست ایالات متحده برای تشویق حمایت بین‌المللی برای بازیابی عمومی و خصوصی و استفاده از منابع خصوصی در فضای ماورای جو» اعلام کرد. ایالات متحده استدلال می‌کند که این تفسیر فقط حقوق مالکیت خصوصی را بدون ادعای حاکمیت

83. <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/j-2.5/FullText.html>.

84. Jeff Bezos

به رسمیت می‌شناسد و بنابراین با پیمان فضای ماورای جو سازگار است. با وجود انتقادات، این تفسیر توسط لوکز امبورگ و امارات متحده عربی نیز دنبال شده است که در کنار ایالات متحده، قوانین داخلی شناسایی کننده حقوق مالکیت بر منابع فضایی را به رسمیت می‌شناسد. تا به امروز، دولت لوکز امبورگ توافقاتی را برای توسعه فناوری استخراج فضایی با شرکت رباتیک فضایی ژاپن^{۸۵}، امارات متحده عربی و نیو ساوت ولز استرالیا امضا کرده است.^{۸۶} با این حال، امسال یک نامه سرگشاده بین‌المللی در مورد استخراج فضایی با انتقاد از رویکردهای یک‌جانبه به سازمان ملل ارسال شد. در عوض، این نامه طرفدار فرآیندی چند جانبه برای اداره اکتشاف منابع فضایی مشابه آنچه در اعماق بستر دریا است، است. بدیهی است که حوزه حقوق فضا بین تحولات قانون داخلی کشورهای غربی و پیشرفت‌های تدریجی به سمت یک گزینه جامع چند جانبه همچنان باقی مانده است. با ارزیابی احتمال این گزینه‌ها، سرمایه‌گذاران در تلاش برای پیش‌بینی ظرفیت خود برای بهره‌برداری از منابع طبیعی در فضا هستند. پرونده‌های داوری سرمایه‌گذاری در مورد ماهواره به حوزه حل و فصل اختلافات سرمایه‌گذار دولت وارد شده است و ظرفیت داوری سرمایه‌گذاری را برای تهیه اصول راهنمای قابل اجرا، برای فعالیت‌های تجاری در فضا و همچنین حمایت‌های قابل توجه از سرمایه‌گذاران روشن می‌سازد. با وجود ماهیت ظاهراً خیال‌پردازانه استخراج و اکتشاف تجاری فضا، موضوعاتی که سرمایه‌گذاران در این نوع فعالیت‌ها با آن روبرو هستند کاملاً آشنا است. یعنی مسائل مربوط به صلاحیت، سلب مالکیت و الزامات رفتار عادلانه و منصفانه با سرمایه‌گذار خارجی، همه مواردی هستند که رژیم حل و فصل اختلافات سرمایه‌گذاری دولت - سرمایه‌گذار برای حل آنها به خوبی سازگار است. بنابراین، از آنجا که رژیم حل و فصل اختلافات به خوبی برای پیشبرد قانون جهانی حتی فراتر از کره زمین مجهز است، ممکن است این رژیم، مکانیسم پیش‌فرض طبیعی برای حل فعالیت‌های فضایی - تجاری بین سرمایه‌گذاران و کشورها باشد. بنابراین، اگرچه ممکن است مدتی ساکت به نظر برسد، اما زمان آن فرا می‌رسد که «داوری فضایی» را به رزومه خود اضافه کنید. با پیشرفت روزافزون تکنولوژی فضایی و حضور بیش از پیش سرمایه‌گذاران بخش خصوصی در این حوزه، شاهد گسترش دامنه داوری‌پذیری اختلافات ناشی از فعالیت‌های تجاری در فضا هستیم.

85. ISpace

86. <http://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2020/10/31/incentivising-commercial-space-activities-through-international-investment-arbitration/?print=print>.

۳-۷. داوری و تغییرات اقلیمی

در سپتامبر سال ۲۰۲۰ کمیسیون داوری و ADR اتاق بازرگانی بین‌المللی، با حمایت کمیسیون محیط زیست و انرژی اتاق بازرگانی بین‌المللی، کارگروه ویژه‌ای را در خصوص «داوری اختلافات» مربوط به «تغییرات اقلیمی» ایجاد کرده‌اند. رسیدگی به اختلافات ناشی از تغییرات آب و هوایی، نیازمند به وجود موافقت‌نامه معتبر و لازم‌الاجرا برای ارجاع اختلاف به داوری است که به موجب آن طرفین برای حل و فصل اختلافات مرتبط با تغییر اقلیم از طریق داوری، توافق می‌کنند. این کارگروه ویژه متشکل از نمایندگان تجار و داوران و مؤسسات داوری و وکلا و سازمان‌های غیرانتفاعی و دانشگاه‌ها هستند. این کارگروه ویژه مأموریت دارد که چگونگی استفاده از خدمات داوری و حل و فصل اختلافات اتاق بازرگانی بین‌المللی در اختلافات ناشی از تغییرات اقلیمی را بررسی کند و ویژگی‌های خاص و مؤثر در حل و فصل اختلافات مربوط به تغییرات آب و هوایی را بررسی و معین نماید. همچنین این کارگروه مأموریت دارد که قواعد داوری، میانجی‌گری و کارشناسی اتاق بازرگانی بین‌المللی را بررسی نماید که آیا برای حل و فصل اختلافات مربوط به تغییرات آب و هوایی مناسب است و آیا لازم است راهنمای اضافی پیشنهاد شود و یا نمونه خاصی از شروط حل و فصل اختلاف را پیشنهاد نماید. این کارگروه می‌بایست گزارشی را در خصوص یافته‌های خود ارائه نماید.^{۸۷}

87. <https://iccwbo.org/publication/icc-arbitration-and-adr-commission-report-on-resolving-climate-change-related-disputes-through-arbitration-and-adr>.

نتیجه‌گیری

امانوئل کانت در بخش دوم رساله صلح پایدار به حقوق جهانی میهنی^{۸۸} اشاره کرده است. در واقع او معتقد است که می‌توان با مهمان‌نوازی نسبت به خارجی‌ان با هدف تسهیل تجارت با مردم بومی، در نهایت بخش‌های جدا افتاده جهان با یکدیگر روابط مسالمت‌آمیز برقرار کنند. در واقع وجود منافع متقابل بین مردم است که آنها را بر ضد خشونت و جنگ متحد می‌سازد و روح و طبیعت تجارت با جنگ همزیستی ندارد و همین انگیزه‌های اقتصادی، حجتی بر ضرورت حفظ صلح بین‌المللی است. تجارت آزاد تأثیر فراوانی بر رفتار خارجی دولت دارد. تجارت آزاد به صلح‌گرایی دارد زیرا موفقیت در معاملات تجاری بین‌المللی مستلزم ثبات است و باید پیش‌بینی پذیر باشد.^{۸۹} بر این اساس در بندهای ۱، ۲ و ۳ ماده ۱ منشور ملل متحد در خصوص مقاصد ملل متحد، حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی و توسعه روابط دوستانه و نیز همکاری بین‌المللی در حل مسائل بین‌المللی که دارای جنبه‌های اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی یا بشردوستانه است مورد تأکید قرار گرفته است. همچنین در قطعنامه پیشنهادی جمهوری اسلامی ایران تحت عنوان «جهان علیه خشونت و افراط‌گرایی» که در شصت و هشتمین اجلاس مجمع عمومی ملل متحد در تاریخ ۱۰ دسامبر ۲۰۱۳ به تصویب رسید بر تعهدات بین‌المللی کشورها، وفق منشور ملل متحد و حقوق بین‌الملل تأکید شده است و در روابط بین‌المللی کشورها، بر عدم تهدید یا به‌کارگیری زور علیه تمامیت ارضی یا استقلال سیاسی هر کشور یا هر روش دیگری که با اهداف سازمان ملل متحد مغایر بوده و همچنین حل و فصل اختلافات بین‌المللی از راه‌های مسالمت‌آمیز بر مبنای منشور تأکید می‌نماید. در پایان این قطعنامه از دبیر کل سازمان ملل متحد خواسته شده در خصوص اجرای این قطعنامه و راه‌هایی که نظام ملل متحد و دبیرخانه می‌توانند به کشورهای عضو توصیه کنند، در هفتادمین اجلاس مجمع عمومی سازمان ملل متحد گزارشی را ارائه نماید.^{۹۰} دبیر کل ملل متحد گزارشی را در هفتادمین اجلاس مجمع عمومی ملل متحد ارائه نمود و در بخشی از این گزارش بر گفتگو برای جلوگیری از اختلاف و نیز یافتن فرصت‌هایی به منظور معرفی مکانیسم‌های حل و فصل اختلاف از قبیل میانجی‌گری و داوری به منظور حل اختلاف و نائل شدن به صلح پایدار، توصیه نمود.^{۹۱}

88. Cosmopolitan Law

۸۹. فرناندو تسون، فلسفه حقوق بین‌الملل، ترجمه محسن محبی (تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی، ۱۳۹۴)، ۴۶.

90. <http://www.unic-ir.org/event/A-68-L%2031.pdf> (last visit on 29 April 2020).

91. <https://undocs.org/pdf?symbol=en/A/70/674> (last visit on 16 April 2020).

امروز دیگر فقدان جنگ و مخاصمه مسلحانه میان دولت‌ها به مفهوم وجود صلح و امنیت بین‌المللی نیست، بلکه عدم ثبات در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی و نقض حقوق بشر نیز تهدیدی علیه صلح و امنیت جهانی است. حقوق بین‌الملل از صلح منفی به سمت صلح مثبت و توجه هر چه بیشتر به انسان‌ها به جای دولت‌ها در حال تحول است و این مهم مستلزم انسانی شدن نگرش به حقوق بین‌الملل است. صلح مثبت به معنی احترام به حقوق بشر و عدالت و پرهیز از خشونت در روابط بین‌المللی اعم از خشونت ساختاری یا خشونت مستقیم است که علاوه بر جنگ و نزاع، شامل بی‌عدالتی، فقر، توسعه‌نیافتگی، آسیب به محیط زیست و ... می‌شود. با گذشت زمان و به موازات تحول مفهوم صلح، مفهوم امنیت نیز متحول شده است. در گذشته امنیت بین‌المللی در حوزه امنیت نظامی تعریف می‌شد ولی امروزه در ابعاد سیاسی، نظامی، اقتصادی و اجتماعی تعریف می‌شود. در گذشته به واسطه محدود بودن مفهوم صلح، مفهوم امنیت بین‌المللی نیز از مرزهای دولت‌ها فراتر نمی‌رفت و مبتنی بر امنیت ملی دولت‌ها بود و حاکمیت ملی و استقلال دولت‌ها مهم‌ترین رکن امنیت بین‌المللی بود و دولت‌ها منشأ اصلی تهدید تلقی می‌شدند و هم مسئول برقراری امنیت و تأمین امنیت ملی بودند. به تدریج و با گذر زمان و آغاز عصر جهانی شدن، ماهیت تهدیدات نیز از حوزه نظامی به ابعاد دیگری نظیر تهدیدات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی تسری یافت. افزایش جمعیت، مهاجرت‌های بی‌رویه، فقر، تخریب محیط زیست و گرم شدن زمین از جمله عوامل تهدید در دنیای معاصر هستند و دولت‌ها یگانه منشأ تهدیدات محسوب نمی‌شوند. امروزه با انسانی شدن حقوق بین‌الملل و ارتقاء جایگاه افراد، مفهوم امنیت انسانی رواج یافته که به معنی ایمنی در برابر تهدیداتی نظیر گرسنگی، بیماری است و امنیت نیز مفهومی انسانی یافته است. در واقع مراودات تجاری و اقتصادی و مذاکرات و روابط کشورها و تعاملات اقتصادی آنها و نیاز روزافزون کشورها و دولت‌ها و جمعیت‌های انسانی در زمینه‌های مختلف به یکدیگر، منجر به وابستگی متقابل می‌شود و به صلح پایدار کمک می‌کند. نهاد داوری از طریق حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی، در کاهش تنش میان دولت‌ها با یکدیگر و دولت‌ها و بازیگران غیردولتی، اجرای عدالت در سطح بین‌المللی و همچنین اجرا و توسعه حقوق بین‌الملل، در حفظ صلح و امنیت بین‌المللی نقش داشته است. این نهاد نقش بسزایی در اجرای آرمان‌های توسعه پایدار از جمله آرمان شانزدهم^{۹۲} در باب صلح، عدالت و نهادهای توانمند، دارد.

در کنار داوری‌های موردی، سازمان‌ها و مؤسسات حرفه‌ای و تخصصی داوری نیز نقش مهمی در

92. <https://iran.un.org/fa/sdgs> (last visit on 29 April 2020).

حل و فصل اختلافات داشته‌اند. البته این سازمان‌های داوری، خود رأساً داوری نمی‌کنند و رسیدگی داوری و صدور رأی، بر عهده داور یا داوران منتخب است. مؤسسات داوری با تنظیم و تدوین مقرراتی برای برگزاری داوری‌های خصوصی یا پیشنهاد شرط داوری برای درج در قراردادها و نیز تسهیل امور اداری و تدوین قواعد رسیدگی، سهم مهمی در برانگیختن اعتماد بیشتر به داوری سازمانی به‌عنوان اسلوب جایگزین رسیدگی قضایی داشته‌اند. داوری سازمانی بر اساس مقررات داوری سازمان ذی‌ربط صورت می‌گیرد. طرفین اختلاف با تسلیم دعوی به سازمان داوری، خود را به آیین داوری آن سازمان ملتزم می‌کنند و از آن سازمان می‌خواهند که بر اساس آیین داوری به مدیریت پرونده بپردازد. امتیاز مهم داوری سازمانی آن است که در مواقعی که موافقت‌نامه داوری ساکت یا مبهم است یا در جریان داوری ابهامات یا مشکلاتی رخ می‌دهد، سازمان داوری ذی‌ربط از طریق آیین داوری خود، مشکل را حل می‌کند و سکوت و ابهام آنها را چاره‌اندیشی می‌کند. در واقع آیین داوری یا قواعد داوری سازمانی، برای حل موانع و مشکلات احتمالی که در جریان داوری پیش می‌آید، راه‌حل لازم را ارائه می‌کند. به هر حال سازمانی بودن داوری لطمه‌ای به اصل آزادی طرفین نمی‌زند، بلکه با تعیین قواعد و ضوابطی، فرایند داوری را منظم کرده و با پیش‌بینی مقررات جایگزین در صورت عدم توافق طرفین و اجمال و ابهام موافقت‌نامه داوری، از توقف جریان رسیدگی جلوگیری می‌کند. در واقع سازمان داوری جریان داوری را مدیریت و نظارت می‌کند. همچنین بسیاری از دعاوی که به سازمان‌های داوری ارجاع می‌شوند، دعاوی ناشی از قراردادهای سرمایه‌گذاری خارجی است که یک طرف آن همواره یک دولت است. حضور و مشارکت دولت‌ها در این قراردادها، مسئله منافع ملی و ملاحظات سیاسی را پیش می‌آورد و در صورتی که جریان داوری به درستی حل و فصل نشود، می‌تواند به امنیت و صلح در منطقه ذی‌ربط آسیب وارد نماید؛ به عبارت دیگر، سازمان‌های داوری به صورت مؤسسات خصوصی تأسیس می‌شوند و کار می‌کنند و به‌عنوان بازیگران غیردولتی نقش مهمی در کنترل تنش‌های ناشی از اختلافات سرمایه‌گذاری ایفاء می‌نمایند.

حاکمیت اراده طرفین و حق انتخاب آنان، یکی از پایه‌های اصلی نهاد داوری بین‌المللی محسوب می‌شود. همین ویژگی‌ها مبنای تنوع، تخصص و تکثر در هیئت‌های مختلف داوری و مبنای تنوع در روش کار و آیین رسیدگی آنها است و از متمرکز شدن داوری در یک دیوان‌سالاری واحد و ثابت جلوگیری می‌کند. این امر به نوبه خود نوعی از تکثر و دموکراسی به داوری اعطا می‌کند و آن را بیشتر مستعد حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی می‌سازد. همچنین تعهد به ارجاع اختلاف به داوری به طور

ضمنی حاکی از این است که رأی داوری باید اجرا گردد. با صدور رأی داوری بین‌المللی، این رأی در واقع تکلیفی ناشی از موافقت‌نامه داوری است و چنانچه محکوم‌علیه، رأی داوری را اجرا نکند، تعهد بین‌المللی خود بر اجرای رأی داوری را نقض کرده است و باید خساراتی را که از این طریق بر دیگر تابعان حقوق بین‌الملل وارد کرده است جبران کند. می‌توان گفت عدم اجرای مفاد رأی داوری و هر نوع نقض تکالیف ناشی از رأی داوری، موجبات مسئولیت بین‌المللی طرف ممتنع از اجرای رأی داوری را فراهم می‌سازد. رضایت طرفین اختلاف به ارجاع اختلاف به نهاد داوری، ایجاد کننده تعهد طرفین بر حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلاف از طریق داوری و بالتبع ایجاد کننده تعهد طرفین به اجرای رأی داوری است. در واقع با موافقت طرفین جهت حل و فصل اختلاف از طریق داوری، طرفین به طور ضمنی می‌پذیرند که از توسل به زور و وخیم‌تر شدن اوضاع خودداری نمایند و چرخه حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلاف را به حرکت درآورند. به نظر می‌رسد که اگرچه نهاد داوری بین‌المللی در وهله اول به‌عنوان نهادی در نظر گرفته می‌شود که به توافق صرف طرفین بستگی دارد اما حداقل امروزه به‌ویژه با توجه به اهمیت و نقشی که در زمینه حفظ صلح و امنیت بین‌المللی ایفاء می‌نماید، بایستی به‌عنوان یک نهاد مختلط در نظر گرفته شود. رضایت به داوری یکی از ارکان متمایزکننده داوری از سایر سازکارهای حل و فصل اختلافات بین‌المللی است. به نظر می‌رسد با توجه به اینکه طرفین اختلاف در ارجاع به داوری، از کنترل و در واقع، رضایت بیشتری بر روند داوری بین‌المللی برخوردارند، بنابراین، در صورت صدور رأی داوری، صلح و امنیت بین‌المللی به نحو مطلوب‌تری حفظ خواهد شد.

در جامعه بین‌المللی که عوامل حقوقی و سیاسی با یکدیگر ممزوج شده‌اند؛ داوری بین‌المللی به تنهایی قابلیت آن را نداشته تا صلح و امنیت بین‌المللی را تأمین نماید، بلکه بایستی اراده سیاسی مقامات دولت‌ها و حکومت‌ها برای آغاز جریان داوری و در نهایت اجرای رأی داوری وجود داشته باشد و حسن نیت در اجرای آراء داوری صادره منجر به کاهش تنش‌ها و قلع ماده نزاع شده و نقش بسزایی در حفظ صلح و امنیت بین‌المللی داشته و همچنین استنکاف از اجرای آراء داوری به تداوم و تشدید اختلافات منتهی می‌گردد.

همان‌طور که در ابتدای این مقاله اشاره کردیم، زمانی که تلاش‌های دیپلماتیک برای حل و فصل اختلافات بی‌نتیجه می‌ماند، بهترین و مؤثرترین ابزار، داوری است. ایده حل و فصل اختلافات بدون توسل به زور و نیروی قاهرانه، یکی از نوآوری‌های بزرگ اواخر قرن نوزدهم میلادی و اوایل قرن بیستم میلادی است. در واقع، نهاد داوری بین‌المللی می‌تواند یک مناقشه ضعیف را برطرف و از تبدیل شدن آن به خصومت‌های بزرگ‌تر ممانعت کند و این مهم نیازمند پیش‌بینی شرط حل و فصل اختلافات در

معاهدات و قراردادهای است و در این شروط می‌بایست مرجع حل و فصل اختلاف مشخص شود و رأی صادره از سوی مرجع حل و فصل اختلاف برای طرفین قطعی و لازم‌الاجرا باشد. باید دقت شود که عدم درج شرط حل و فصل اختلاف و یا درج شرط حل و فصل اختلافی که در آن مرجع حل و فصل اختلاف مبهم یا مردد باشد و یا کلاً برای حل و فصل اختلاف تنها به راه‌حل‌های سیاسی و غیر الزام‌آور تصریح شده باشد، کمکی به حل و فصل اختلافات و ممانعت از وخیم شدن اوضاع نخواهد کرد. در این خصوص می‌توان به مکانیسم حل و فصل اختلاف مندرج در بندهای ۳۶ و ۳۷ «برنامه جامع اقدام مشترک»^{۹۳} مورخ ۲۳ تیر ۱۳۹۴ اشاره نمود. وفق بند ۳۶ سند مذکور مقرر شده است که چنانچه ایران و یا هر یک از اعضای گروه ۵+۱ معتقد باشند که طرف مقابل تعهدات خود را طبق برجام رعایت نکرده است می‌تواند موضوع را به منظور حل و فصل به کمیسیون مشترک ارجاع دهد و چنانچه متعاقب بررسی کمیسیون مشترک، اختلافات فیصله نیابد، ادعاکننده نقض برجام می‌تواند موضوع را به وزیران امور خارجه ارجاع دهد. همچنین مدعی یا عضوی که اجرای تعهداتش زیر سؤال برده شده می‌تواند درخواست کند که موضوع توسط یک هیئت مشورتی که متشکل از سه عضو باشد (یک نفر از سوی هر یک از طرفین اختلاف و طرف سوم مستقل) بررسی شود و البته نظر صادره از سوی هیئت مشورتی غیرالزام‌آور خواهد بود. چنانچه پس از صدور نظریه هیئت مشورتی موضوع اختلاف فیصله نیافت، کمیسیون مشترک در کمتر از پنج روز نظریه صادره از سوی هیئت مشورتی را با هدف فیصله اختلافات بررسی خواهد کرد و چنانچه اختلاف فیصله نیافت و طرف مدعی نقض، معتقد باشد که موضوع، مصداق عدم پابندی است، می‌تواند اختلاف فیصله نیافته را به‌عنوان مبنای توقف کلی یا جزئی اجرای تعهداتش وفق مفاد برجام قلمداد کرده یا به شورای امنیت ملل متحد ابلاغ کند که معتقد است موضوع مصداق عدم پابندی اساسی به شمار می‌رود. پیرو دریافت ابلاغ طرف مدعی به نحو فوق‌الذکر، شورای امنیت باید منطبق با رویه‌های خود در خصوص قطعنامه‌ای برای تداوم برداشتن تحریم‌ها رأی‌گیری کند. چنانچه قطعنامه فوق‌الذکر ظرف ۳۰ روز از تاریخ ابلاغ به تصویب نرسد، آنگاه مفاد قطعنامه‌های سابق شورای امنیت ملل متحد مجدداً اعمال خواهد شد. مشاهده می‌کنیم که پس از مذاکرات فراوان نمایندگان جمهوری اسلامی ایران با نمایندگان گروه ۵+۱ و تدوین برنامه جامع اقدام مشترک و سپس آغاز به کار دولت ترامپ در ایالات متحده و خروج ایالات متحده از برجام و بروز اختلافات ناشی از تفسیر و اجرای مفاد برجام بین ایران و سایر کشورهای عضو برجام، به واسطه در نظر گرفتن راه‌حل‌های صرفاً سیاسی نظیر رجوع به

93. Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) - 14 July 2015.

کمیسیون مشترک و وزرای خارجه و ارجاع اختلاف به هیئت مشورتی و عدم صلاحیت آن هیئت برای صدور تصمیم الزام‌آور برای طرفین اختلاف و عدم پیش‌بینی روش‌های حل و فصل اختلافات مبتنی بر موازین حقوق بین‌الملل نظیر داوری بین‌المللی، اختلافات ناشی از تفسیر و اجرای برجام هر روز ابعاد وخیم‌تر و جدی‌تری پیدا کرده است. حال با توجه به اعلام نتایج انتخابات ۲۰۲۰ در ایالات متحده و پیروزی جو بایدن و آغاز به کار دولت جدید، ضروری است با توجه به در پیش بودن مذاکرات جدید بین طرفین اختلاف، پیش‌بینی‌ها و مشورت‌های لازم با حقوق‌دانان مجرب و اساتید دانشگاه، از سوی نهادهای مسئول به عمل آید تا با در نظر گرفتن مکانیسم‌های حقوقی حل و فصل اختلاف مبتنی بر موازین حقوق بین‌الملل و تدوین شروط حل و فصل اختلاف چند لایه مرکب از مذاکرات و میانجی‌گری و در نهایت، ارجاع اختلاف به نهاد داوری بین‌المللی و صدور رأی داوری، از تداوم و وخیم شدن اختلافات، جلوگیری شود.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی:

- ابراهیمی ترکمان، ابوذر. «پیشینه و ماهیت حقوقی دیوان داوری دعوی ایران و ایالات متحده»، فصلنامه تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری، شماره ۲۸، تابستان (۱۳۹۵).
- ابراهیمی، سیدنصرالله و سجاد سلطان‌زاده. «مفهوم سرمایه‌گذاری در رویه داوری مرکز حل و فصل اختلافات سرمایه‌گذاری خارجی. مجله حقوقی بین‌المللی، ۳۱، ۵۰ (۱۳۹۳)، ۷۷-۱۰۸.
- 10.22066/CILAMAG.2014.15799
- «اسناد بیانیه‌های الجزایر» (فارسی و انگلیسی). مجله حقوقی بین‌المللی، ۱ (۱۳۶۳)، ۲۳۵-۲۸۶.
- بیگ‌زاده، ابراهیم، حقوق سازمان‌های بین‌المللی، چاپ اول. تهران: نشر مجد، ۱۳۸۹.
- تسون، فرناندو. فلسفه حقوق بین‌الملل، ترجمه محسن محبی، چاپ سوم. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی، ۱۳۹۴.
- زاهدی، مهدی، علی دادگر، سیدقاسم زمانی و آرامش شهبازی. «دوبینگ و واکاوی رویه دیوان داوری ورزش در مقابله با آن». فصلنامه حقوق پزشکی، ۱۲، ۴۵ (۱۳۹۷)، ۱۷۱-۱۹۰.
- <http://ijmedicallaw.ir/article-1-882-fa.html>
- ضیایی بیگدلی، محمدرضا. حقوق جنگ، چاپ دوم. تهران: نشر دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۸۰.
- محبی، محسن. مباحثی از داوری تجاری بین‌المللی. تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۹۸.
- محبی، محسن. دیوان داوری ایران و ایالات متحده آمریکا: ماهیت، ساختار، عملکرد، ترجمه: محمد حبیبی، چاپ دوم. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۰.

ب) منابع انگلیسی

- Bernhardt, Rudolf. *Encyclopedia of public international law*, Volume 4. Netherlands: North Holland publishing company, 1982.
- Biehler, Gernot. *Procedures in International Law*. Berlin: Springer Science & Business Media, 2008.
- Blackshaw, I. "Court of Arbitration for Sport: An International Forum for Settling Disputes Effectively within Family of Sport", *Entertainment and Sports Law Journal*, 2, 2(2003), 61-83. <https://doi.org/10.16997/eslj.139>
- Blackshaw, Ian S. *Sports Marketing Agreements: Legal, Fiscal and Practical Aspects*, Berlin: Springer Science & Business Media, 2011.
- Franke, Ulf, Annette Magnusson and Joel Dahlquist. *Arbitrating for Peace: How Arbitration Made a Difference*. The Netherlands: Wolters Kluwer, 2016.
- Gorman, Daniel. *The Emergence of International Society in the 1920s*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Henriksen, Anders. *International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- Laird, Ian A., Borzu Sabahi, Frederic G. Sourgens and Todd J. Weiler, MCI Arb. *Investment Treaty Arbitration and International Law*, Volume 7. New York: JurisNet LLC, 2014.

- McIlwrath, Michael and John Savage. *International Arbitration and Mediation: A Practical Guide*. Austin: Kluwer Law International, 2010.
- Nafziger, James A. R. and Stephen F. Ross. *Handbook on International Sports Law*. Cheltenham, UK; Northampton: Edward Elgar, 2011.
- Naidoo, Urvashi and Neil Sarin. "Dispute Resolution at Games Time". *Fordham Intellectual Properties, Media & Entertainment Law Journal*, XII, 2 (2001), 489-507. Available at: <https://ir.lawnet.fordham.edu/iplj/vol12/iss2/6>
- Oswald Spring, Ursula. *Peace Studies, Public Policy and Global Security*, Volume XI. Abu Dhabi: Eolss Publications, 2010.
- Puljko, Vjekoslav. "Arbitration and Sport". *Interdisciplinary Management Research*, V, (2009), 591-603.
- Reilly Louise. "Introduction to the Court of Arbitration for Sport (CAS) & the Role of National Courts in International Sports Disputes, An Symposium". *Journal of Dispute Resolution*, 1(2012), 63-81. Available at: <https://scholarship.law.missouri.edu/jdr/vol2012/iss1/5>
- Rogers, W. P. "War, Arbitration and Peace", *Michigan Law Review*, 4, 2(1905), 91-108. <https://doi.org/10.2307/1272478>
- Scherer, Maxi: *International Arbitration in the Energy Sector*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Sethna, Rustam. "A Data Analysis of the Arbitrators, Cases and Sports at the Court of Arbitration for Sport". *Law in Sport*, (2019).
- Vadi, Valentina. *Public Health in International Investment Law and Arbitration*. Singapore: Routledge, 2013.

ج) وبسایت‌ها

- <http://arbitrationblog.kluwerarbitration.com>
- <http://cila.ir/Portal/home/>
- <https://history.state.gov>
- <https://iccwbo.org/publication>
- <https://www.icj-cij.org/en/case>
- <https://icsid.worldbank.org>
- <https://iran.un.org/fa/sdgs>
- <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng>
- <https://www.siac.org.sg>
- <https://undocs.org>

This Page Intentionally Left Blank